

EESTI KIRJANDUS

SISU:

J. ROOS: Uhe lahkunud kultuuritegelase teest ja tööst.

A. ANNIST: Meie iseseisvusaegne tõlkeklassika ja Eesti Kirjanduse Selts.

A. ADSON: Filmist ja kirjandusest.

R. ANTIK: Eestikeelne raamat Nõukogude Venes.

H. VIRES: Aarne Anttila — Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse.

M. SILLAOTS: Koduse Kasvatuse Instituudi väljaandelst.

A. VAIGLA: Helmi Mäelo — Soohüti Liine.

E. LAIDSAAR: Ajaloolised faktid ja kirjandus.

Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 23. poogen.

№ 5

25. mai

1939

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MAI 1939

NR. 5

ÜHE LAHKUNUD KULTUURITEGELASE TEEST JA TÖÖST.

2. mail 1939 suri Tartus kõrges vanaduses Friedrich Wilhelm Ederberg (sünd. 30. VI 1859), eesti kirjamees, koolimees, kirikuõpetaja ja seltsitegelane. Temaga läks hauda üks vanimaid eesti kultuurielu pioneere, mees, kes kuulus selle sugupõlve esindajate hulka, kelledest veel vaid väga vähesed on jäänud elavate ringi.

Fr. Ederbergi avalik kultuurialaline tegevus langeb oma tähtsuse raskuspunktilt läinud sajandi viimasesse veerandisse. Ta kuulub läinud sajandi tegelaste hulka ka oma mentaliteedi ja maailmavaate tõttu. Talle oli täiel määral omane järelärkamis- ja venestamisaja elu- ja kultuuristiil ja sellest ei suutnud ta vabaneeda uue sajandi kiiresti muutuvates olukordades. Ta jäi selleks, kes ta oli, — romantikuks ja ilutsejaks järelärkamisaja mõttes. Kui ta säärasena kuigi palju enam ei suutnud kaasa teha eesti uuema aja kultuuritööd, siis seda rohkem oli ta oma elemendis omal ajal.

Kõige elevuslikum ja intensiivsem oli Fr. Ederbergi tegevus eesti rahvusliku meelsuse ja kultuuri viljelemise mõttes üliõpilaspõlves Tartus. Siia tulnud a. 1879 ja astunud ülikooli usuteadust õppima, sattus ta kohe rahvuslikult häälestatud eesti üliõpilaste ringi, kuhu kuulusid M. Lipp, J. Bergmann, M. J. Eisen, A. Mohrfeldt ja teised. Sattumine nimetatud ringi oli Fr. Ederbergi meelsuse ja tegevussuuna arenemisel otsustava tähtsusega. Ta hakkas oma otsese ülikoolitöö kõrval innukalt töötama eesti tolleaegsetes kultuurilistes organisatsioonides ja arendama kirjamehelist tegevust. Fr. Ederberg oli nende 15 mehe seas, kes 23. mail 1881 otsustasid asutada esimese eesti korporatsiooni-osakonna „Vironia“, milline kavatsus aga ei teostunud põhikirja mittekinnitamise tõttu ülikooli valitsuse poolt 1).

1) J. K õ p p, Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu, lk. 45. Tartu, 1925.

Kui see üritus oli luhtunud, võeti varsti käsile uus, seekord üliõpilasseltsi asutamine. M. J. Eiseni ja Fr. Ederbergi ühises kor-teris toimus ülikooli rektori E. v. Wahli poolt kinnitatud põhi- kirja alusel avalikult tegevusse astuva Eesti Üliõpilaste Seltsi esimene koosolek 6. veebruaril 1883²⁾). Fr. Ederberg kuulus nende hulka, kes olid Eesti Üliõpilaste Seltsi värvide, mis on ühtlasi ka Eesti riigi- ja rahvusliku lipu värvid, valimisel tege- vad a. 1881³⁾). 1881. aasta kevadel võttis ta osa Eesti Üliõpilaste Seltsi pere väljasõidust Otepäele, kus 23. mail toimus selle lipu pidulik pühitsemine⁴⁾).

Läinud sajandi 80-ndate aastate algul ilmnas Tartus „Vane- muise“ seltsis erilist elavat tegevust. Vähemalt 2 korda kuus pandi toime avalikke kõneõhtuid, kus populaarteaduslike eette- kannetega esines enamik tolleaegseid eesti avaliku elu tege- lasi ja üliõpilasi. Dr. M. Veske ja üliõpilaste M. J. Eiseni, F. Buschmanni ja A. Mõttuse seltsis võttis neist eettekannetest osa ka Fr. Ederberg, nagu mäletab K. E. Sööt. Kas ta ka ette- kannetega esines, selle kohta ei ole teateid, küll aga selle kohta, et ta võttis osa küsimuste vastamisest, mis esitati kirjalikult mit- mesuguste inimeste poolt ja pandi sellekohasesse kasti „Vane- muise“ ruumides. Fr. Ederberg esines niisuguste küsimuste sage- dasema vastajana.

Samuti oli ta tegev Eesti Aleksandri-kooli Peakomitees ja Eesti Kirjameeste Seltsis. Viimase organisatsiooni liikmeks võe- takse ta 11. sept. (30. aug.) koosolekul 1879. a., s. t. kohe pärast ta siirdumist Tartu ülikooli⁵⁾). Eesti Kirjameeste Seltsi liik- meks jääb Fr. Ederberg kuni 9. sept. (28. aug.) koosolekuni 1881, mil ta ühes alalhoidliku rindega seltsist lahkus.

Märksa intensiivsem kui Fr. Ederbergi seltsieluline tegevus üliõpilaspõlves oli tema kui kirjamehe tegevus. Ta oli üldse vähem organisaator ja kõnemees kui kirjamees. Ses suhtes on temal kõige enam sarnasust Jaan Bergmanniga, kes oli kabineti- inimene. Kirjamehe-tegevust alustas Fr. Ederberg sellest peale, kui ta 1879. a. Tartusse tuli, hakates avaldama kirjutisi peamiselt A. Mohrfeldti poolt toimetatavas ajakirjas „Meelejahutaja“, J. V. Jannseni, hiljem A. Grenzsteini ja K. A. Hermanni poolt väljaantavas ajalehes „Eesti Postimees“ ja M. J. Eiseni poolt toimetatavas „Isamaa Kalendris“. Nagu järelärkamisaja rahva-

2) Sealsamas, lk. 79.

3) Eesti Kirjandus 1929, lk. 480.

4) J. K õ p p, Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu, lk. 91.

5) Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat 1879, lk. 23. Tartu, 1879.

mees kunagi, taotles Fr. Ederberg viljelda võimalikult kõiki trükisõna alasid. Ilukirjanikuna esines ta vähem algupärandite loojana, seda enam aga teiste teoste ümbertegijana, mis tol ajal oli väga moes, ja tõlkijana — nii lüürilise luule kui jutustava kirjanduse ja lavatoodete alal. Ilukirjanduse alal tuleb tõsisemalt küsimusse vaid tema tõlkekirjanduslik tegevus. Siin esineb ta omamoodi uudismaa-harijana, üritades tõlkida vene ilukirjanduslikke klassikuid eesti keelde, mis oli läinud sajandi 80-ndate aastate algul üsna uudne nähtus, mil vene keelt eestlaste seas osati veel vähe. Fr. Ederberg oli üks väheseid vene keele oskajaid tol ajal. Tema tõlkeüritused vene kirjandusest on seda hinnatavamad, et ta tõlkis sääraste suurte vene kirjanduse esindajate töid, kui on seda A. Puškin, N. Gogol, I. Turgenev ja L. Tolstoi. Oma tõlked avaldas ta peamiselt ajalehes „Eesti Postimees“, ajakirjas „Meelejahutaja“ ja ka eri raamatuna. Viimatinimetatud ajakirja II aastakäigu 1. numbris ilmus Ederbergi esimene tõlkekatse katkendi näol Puškini „Boris Godunovist“ ja hiljem sama kirjaniku jutustuse „Dubrovski“ tõlge „Eesti Postimehes“ 1880, nr. 25—33. N. Gogolist tõlkis ta jutustuse „Sorotsinski küla laat, ehk Punase Kamsoli käekäik“ (ilmunud „Meelejahutaja“ II aastakäigus 1880, nr. 5 ja 6) ja „Jõuluöö“, mis ilmus eri raamatuna a. 1880. I. Turgenevist tõlkis Ederberg lühijutu „Bjeshini aas“ ja jutustuse „Öömaja“, mõlemad ilmunud eri raamatuna a. 1882. L. Tolstoist ilmus Fr. Ederbergi tõlkes jutustus „Millest inimesed elavad“ (ilmunud „Meelejahutaja“ IV aastakäigus 1882, nr. 10).

Niisama usinalt kui Fr. Ederberg harrastas tõlkimis- ja ümbertegemistööd ilukirjanduse alal, üritas ta viljelda ka populaarteaduslikku kirjandust. Siingi harrastas ta eesti oma ainealade kõrval vene aineid. Nii avaldas ta vene aineil 1881. aastal kaks raamatukest: „Vene maast ja rahvast“ ja „Venemaa ajaloost“. Esimeses kõneleb ta baškiiridest, kumössist, burlakkidest, Eltoni järvest, platunitest, Jekaterinodarist, Doni jõe kasakaist ja Väike-Venemaa naljadest. Teise raamatu sisuks on: Vale-Dimitri, Ivan Sussanin, mõnda Suvorovi elust ja naljatilku.

Peale nende raamatukeste ilmus tal üliõpilaspõlves üsna tihti ajaloolise ja loodusloolise sisuga artikleid ajalehtedes, ajakirjades ja kalendreis. „Isamaa kalendri“ III aastakäigus a. 1881 on temalt näiteks kaks eestiainelist kirjutist „Tükikene Liivi maa Eesti jauskonna lossi-varemetest“ ja „Katk Eesti maal aastal 1710“. Järgmisel aastal leiame neli loodusteadusliku sisuga artiklit ajakirja „Meelejahutaja“ IV aastakäigus a. 1882, nimelt

„Tubaka põletamisest“, „Tantsijad linnud“, „Puuvilla lõikus“ ja „Õlipuu“.

Fr. Ederbergi elav osavõtt eesti kultuuriliste organisatsioonide tööharrastustest ja vilgas kirjamehe-tegevus osutavad tema elavale kultuurimeelsusele ja -tahtele üliõpilaspõlves.

See huvi väheneb kohe, kui Fr. Ederberg siirdub oma otsese kutsetöö põllule — kirikuõpetaja-ametisse. Saanud 1885. a. Kaarma kiriku õpetajaks, piirdub tema kultuuriline tegevus otsese kutsetöö kõrval sellest ajast peale peamiselt pedagoogilise tööga ja pedagoogilise ning vaimuliku kirjanduse avaldamisega. Pearõhk Fr. Ederbergi sellel eluperioodil langeb eeskätt pedagoogilisele tööle Kaarma seminaris, kus ta oli kogu oma Kaarmas oleku aja koolidirektoriks ja usuõpetajaks. Hiljem lisanesid seminari-tööle veel eesti keele tunnid Kuressaare gümnaasiumis, mis osutab ka Ederbergi eesti keele ja kirjanduse tundmisele. Ei ole huvitusega ka ära märkida, et Kuressaare gümnaasium oli omaaegsete vene gümnaasiumide seast esimene säärane õppeasutus, kus korraldati kooli poolt eesti keele tunde ja et Fr. Ederberg oli üldse esimene eesti keele õpetaja kroonugümnaasiumis.

Kaarma seminar oli omal ajal omapärane õppeasutus. Kooli mõtte algataja oli endine Põltsamaa ja pärastine Jaani kiriku õpetaja Saaremaal dr. J. C. Temler. Asutatud a. 1871 Saaremaa mõisnikkude poolt, oli Kaarma seminari ülesandeks anda kogu Saaremaale rahvakooli õpetajaid. Õppekursus oli kolme-aastane ja õpetajaid oli peale Kaarma kiriku õpetaja, kes oli alaline kooli direktor ja usuõpetaja, vaid üks. Õpilasi oli iga aasta läbisegi 25, rohkem ei lubanud seminari kitsad ruumid vastu võtta. Arusaadav on, et säärastes oludes pidi õppetöö ja -tegevus olema kõige algelisemat laadi. Millised olud seminaris selle alguspäevil valitsesid, sellest jutustab mõndagi huvitavat Fr. Ederberg oma artiklis „Kaarma seminaar Saaremaal“, mis kirjutatud kooli 25 aasta juubeli puhul ⁶⁾:

„Et asutajate mõtte järele igast Saaremaa kihelkonnast üks kasvandik pidi kooli vastuvõetama, siis algas kooliõpetus 12 koolipoisiga. Huvitav on selle kooli algamiselu tähelepanna ja seda praeguse ajaga võrrelda. Otsegu missionikoolidest paganate maal loeme, et vanad inimesed lastega ühel pingil istuvad ja aabitsat õpivad, nõnda istusid ka Kaarma seminaaris esimestel aastatel mehed, kes kooli astudes 20—26 aastat vanad olid. Paar nendest olid koguni naisemehed ja lasteisad.“

Selles koolis töötas Fr. Ederberg juhtivalt tervelt 17 aastat, alates 1885 kuni 1902, mil siirdus kirikuõpetajaks Kambja. Pedagoogilisest tööst kasvas Fr. Ederbergil välja kaks õpperaa-

6) Eesti Üliõpilaste Seltsi Album IV, lk. 105. Tartu, 1899.

matut: „Katehetika ehk küsimuse õpetus“, mis oli määratud „katekismuse õpetamise juhatajateks koolmeistritele“, ilmunud 1893, ja „Lühikene Piibli-teadus. Juhatajateks pühakirja tundmisele koolile ja kodule“ 1893. a.

Pedagoogilise tegevuse kõrval avaldas Fr. Ederberg sellel eluperioodil eriti viljakat tegevust vaimuliku kirjanduse soetamise alal. Temalt ilmus ajavahemikul 1885—1902 terve rida raamatuid, milledest tähtsamad on „Kuldne varanduse kastike“ 1888, „Jumala kümme käsku“ 1890, „Püha Isa-Meie palve“ 1891, „Sõna ja sakrament“ 1895 ja „Ev.-Luth. usu jumalateenistus ja kiriku-aasta“ 1898. Neist raamatuist sai üks ja nimelt „Püha Isa-Meie palve“ erilise saatuse osaliseks, kuna see keelatud kirjandusena riigivalitsuse käsul müügilt ära korjati. Ühtlasi sai see raamat saatuslikuks ka omaaegsele tsensorile E. Jannsenile, kes kaotas selle pärast oma koha. Põhjus oli järgmine: tsensor oli raamatus läbi lasknud sääraseid kohad, mis riivavad vene usu väärikust, eriti selles osas, kus autor „Issand halasta“-palve paljukordset kordamist nimetab palve masindamiseks ja palve jahvatamiseks, mis ei olevat muud kui lobisemine. Asjale andsid käigu Tallinna preestrid, kes esinesid kaebusega Vene kõrgemate võimude ees. Kaebus ulatus kuni siseministrini Peterburis, kes tegi otsuse, et tsensor tuleb vallandada⁷⁾. Nii lahkuski dr. E. Jannsen tsensoriametist ja tema asemele sai 1892. a. tsensoriks J. Jõgever, pärast seda kui Jaan Poska ei olnud ettepanekut vastu võtnud.

Kui Fr. Ederbergi seltskondlik ja kirjanduslik tegevus üliõpilaspõlves ja tema pedagoogiline tegevus Saaremaal tõstsid ta omal ajal eesti kultuuritegelaste seas küllalt nähtavale kohale ja andsid talle viljaka kirjamehe nime, siis järgnevad eluaastad ei lisa sellele enam palju midagi juurde. Ta tõmbus nüüdsest peale eesti kultuurielu tegevusest üsna tagasi ja andus peaaegu täielikult oma vaimulikule ametile ja kutsele. Ta rahvusliku meelsuse ja maailmavaate alalgi toimus tugev murrang. Selle murrangu tõttu kaotas ta jalge alt pinna, millel ta seni oli seisnud. See kõik valmistas talle omajagu sisemisi kannatusi. Olles sisemiselt kahendatud ja täis ebakõla, ei saanud ta enam eesti avalikus elus pidada sirget ega selget joont. Mis oli selle murrangu põhjuseks, sellest ei ole siin koht ega aeg praegu kõnelda.

Fr. Ederbergi Kambja ja emerituse elujärgul väärivad allakriipsutamist — esiteks juhtiv osa, mida ta etendas uue eesti-keelse kirikulauluraamatu toimetamise töös, ja teiseks tema tege-

7) Vt. ligemalt J. Tamm kirjutus „Dr. Eugen Jannseni vabastamine tsensoriametist“ „Eesti Kirjanduses“ 1933, nr. 2.

vus Piibli-tõlke revideerimise komisjonis, milles ta oli ühtlasi juhatajaks pärast Jaan Bergmanni surma. Samuti väärivad esile-tõstmist mõned tema kultuuriloolise sisuga artiklid, mis ta vahetevahel siin-seal avaldas, näiteks „Võõrkeelne Eesti keel“, ilm. „Eesti Kirjanduses“ 1911, ja kolm artiklit koguteoses „M. J. Eiseni elu ja töö“: „Matthias Eisen üliõpilasena“, „M. J. Eiseni rännuaastad“ ja „M. J. Eisen emeeritusena Tartus“. Viimati-nimetatud koguteos on peamiselt Fr. Ederbergi kui Eiseni elu-aegse sõbra toimetatud.

Sellest kõigest, mis öeldud, võib järeldada: Fr. Ederbergil on tähelepandavaid teeneid Eesti kultuurihoone ehitamisel.

J. Roos.

MEIE ISESEISVUSAEGNE TÕLKEKLASSIKA JA EESTI KIRJANDUSE SELTS.

Meie riikliku iseseisvuse kahekümne-aastane kestus on põhjustanud palju ülevaateid meie elust ja tööst, edust ja saavutustest selle kahekümne aasta jooksul. Ei tohiks seepärast olla palju, kui siin taotleksime väikest kokkuvõtlikku ülevaadet ka sellest kultuuritööst, mis meil on tehtud maailmakirjanduse klassikavarade ülekandmiseks eesti keelde ja eesti lugeja kätte. Seks on seda enam põhjust, et tänavu täitub juba 200 a. meie esimese maailmakirjandusliku suurteose — Piibli tõlkimisest. Kuid selleks on ka aktuaalset vajadust, kuna, nagu allpool näeme, just sel alal me jälle seisame suurte raskuste ees, mis ei lahendu ilma laiemagi üldsuse teadliku kaasabita.

1.

Nähtavasti on tarvis seda laiemat üldsust kõigepealt veenda, et see maailmakirjanduslik klassika on olemas, et ka aastasade eest ilmunud teos võib meile pakkuda haaravaid elamusi samal määral või veel enam kui kaasaja toode, ja et ta seega ei olegi nii „igav“, nagu sageli arvatakse. Muusika alal näit. Bach ja Beethoven, Mozart ja Schubert on vähemalt niisama kaasakiskuvad kui ükski tänapäeva komponist — mitte ainult asjatundjaile, vaid ka suurele muusikapublikule, sest muidu vaevalt nende tööd täidaksid sellist määratut osa ikka veel peaaegu kõigil tõsisemal kontsertidel. Sama tuleb öelda ka paljudest veel vanemaist rahvaviisidest, mida ikka jälle esitatakse näit. isegi sellisel tehnika- ja edu-usu maal nagu praegune Vene. Ja mis puutub

kirjandusse, siis on maailma mitte ainult levinuim, vaid paljudele ka kõige elavamaid raamatuid just kõige vanem meie raamatute hulgas — Piibel, meie tänavune juubilar, jah, ja pealegi haaravad enim just vanemad ja „juutlikumad“ osad selles, nagu näit. Hiiobi raamat või Taaveti laulud või Ülemlaul.

Vahest piisavad needki näited tõestama, et kunstide alal kaugelgi kõik väärtused ei tarvitse olla ainult „moodsad“, vaid et nende alal võib leiduda ka aastasadade ja -tuhandete tagant suuri, üleaegeid ja üldinimliku väärtusega töid. Muidugi ei puudu ka neis oma lokaalne koloriit ja rida omaaegeid käsitusi, millele me ei jaksa täiesti või kergesti kaasa elada, kuid see on ainult väike osa nende kogu väärtusest, mis rahuldab ka meie isiklikke väärtustarbeid, ja enamasti just kõige sügavamaid, üldinimlikumaid. Ainult selle omaaege elemendi tõttu on nende õige mõistmine sageli natuke raskem kui muidu samatasemeliste oma maa olevikutööde puhul, sellest on neile peale kasvanud nagu teatav paatina, teatav, jah, muuseumlik tolmukiht, kuid selle ärapähkumise vaeva tasub seda rikkalikumalt nende siis avanev põline sära.

Kirjanduse puhul on selle uuestimõistmise peamiseks takistajaks aga nende mineviku meistriteoste keele mittemõistmine või mitte küllalt detailne mõistmine. Ja seepärast on kõigi kultuurrahvaste üheks olulisemaks püüdeks olnud nende klassiliste tööde omakstegemine täpsete ja usaldatavate tõlgete abil. Kreeka klassikute tõlked on see, millele rajaneb Rooma haridus; kreeka ja rooma teoste tõlkimisel on tähtis osa araabia kultuuri õitselepuhkemises. Ja kui Öhtumaa omakorda püüab keskaegsest autoriteedikumardamisest, orjalikust järeleaimamisest ja võõrkeelsest uhkeldamisest jõuda omapärase originaalloomingu viljeluseni, on ta esimesi ülesandeid omakeelses kultuuriehitusse kaasa võtta ka antiiksed eeskujuteosed juba omakeelsesel kujul.

Siin pole koht hakata ligemalt jälgima seda sajandeid kestnud kultuuritööd ja kultuurivõitlust, mida Euroopas on peetud antiikaja klassika õigeks hindamiseks ja õigeks omandamiseks. Ei ka ligemalt vaadelda seda, kuidas just selle muistse pärimuse hoidmine ja uuestielustamine oli tähtsamaid ülesandeid kirjanduslikele seltsidele ja akadeemiaile, alates Prantsuse Akadeemiast a. 1635, ega seda, kuidas ka just selle antiikpäranduse ainu hindamise ja väärtõlgitsuse vastu suunatud romantiline vool tegelikult just enim kaasa aitas mitte ainult antiikmaailma, vaid paljude teistegi ajajärkude klassiliste toodete tõkelisele uuesti-

elustamisele. Neid ajaloolisi näiteid oli vaja meelde tuletada ainult selleks, et jälle kord rõhutada vana tõde, millest aga meie aeg ja mõned meiegi inimesed ikka veel pole küllalt teadlikud: euroopa kultuur on jõudnud praegusele tasemele eriti selle tõttu, et ta enam kui teised on osanud ehitada edasi vanale alusele, et ta just oma „individualismi“ tõttu on osanud summeerida paljude inimeste, paljude aegade ja paljude rahvaste kultuuringutused. Kõrge tõlkekultuur ei tähenda seega mitte „tõlgitud kultuuri“, nagu mõned iga hinna eest omapäratsejad näivad kartvat, vaid just ümberpöörduvalt: eriti väikerahva juures on kõrge tõlkekultuur otse paratamatu eeldus ka omakeelse ja omapärase kultuuri kõrguseks.

Tõlkekultuuri eest hoolitsemine on samaväärne teiste kultuuritöö aladega — olgu seda ikka jälle rõhutatud ka praegustes raskustes ja mõne nüüdse sihiliku halvistuse puhul. See on samaväärne, kuna see on lahutamatus seoses ka algupärase loominguga, jah, enamasti isegi selle eelkäija ning ettevalmistaja. Omapäranegi kultuur peab kõigepealt olema kultuur, ja seda ei saa ta olla muidu kui ühenduses üldinimliku, rahvusvahelise kultuurivaraga. Niihästi eksport kui ka import on olulised ka siin, ja mõnelgi juhul on import eeldusena isegi tähtsam, kuigi eksport ideaalina on kõrgem.

Väikerahva kultuuritööliste esimene ülesanne on hoolitseda selle eest, et nende rahva kõik liikmed võiksid elada samaväärset kultuurilist elu, et nende elu poleks võimaluste poolest vaesem kui suurrahva liikmeil. Alles tähtsuselt teises järjekorras tuleb nõue anda ka omalt poolt midagi teistele rahvastele. Või kumb seisukord oleks enam kahetsusväärne: kas paar-kolm kuulsat teadlast või ka ilukirjanikku ja nende ümber pime mass, kes seetõttu ka nende suuruste töövilja vaevalt taipab, — või kogu rahva kõrge üldkultuur, kuigi selle tulemused veel palju ei anna rahvusvahelisele teadus- ja kirjandusmaailmale? Loomulikult on need mõlemad äärmused kahetsusväärsed, aga ma arvan, et esimene on veel halvem kui teine. Sest demokraatliku vaate järgi on kultuur siiski rahva, s. o. inimeste parema ja rikkama elu jaoks, mitte aga rahvas ainult üksikute kultuuri jaoks. Ja õige kord valitseb ainult siis, kui nad mõlemad teenivad ja aitavad teineteist, arenedes käsikäes.

Nii pole sugugi liialdus, et just maailmakirjanduse väärtuste adekvaatsete tõlgete olemasolu peetakse mingi rahva kultuuritaseme üheks mõõdupuuks; ja et viimase taseme hindamisel

Piibli, Shakespeare'i, Homerose, Goethe jt. klassikute tõlked on ühe rahva prestiižile samuti olulised kui oma entsüklopeedia või oma ülikooli või hea algupärase kirjanduse omamine. Alles kõik see kokku annab rahva riiklikulegi iseseisvusele ta sisemise õigustuse ja mõtte — ja kaitseb teda maailma avaliku arvamise ees ka sel puhul, kui mõni moodne „kultuurtreeger“ teda oma „kaitse“ alla tahab okupeerida.

Nagu öeldud, neid endastmõistetavaid tõdesid on jälle kord vaja meenutada, et mitmesugused põhimõttelised või lihtsalt mõtlematud vastuväited meid ei takistaks küllalt kõrgelt hindamast ka seda käesoleva ülevaate alust tööd. Seda oli tarvis meenutada, et mõista, miks maailmakirjanduse klassika tõlgete küsimust on peetud tähtsaks eriti väikerahvaste juures ja miks seda seal harilikult mitte pole jätud ainult tavalise raamatuturu juhuslikumate ja äriliste tegurite hooleks, vaid püütud edendada eriti kesksete kirjanduslike organisatsioonide poolt.

Nii näit. hakkas ka Soome Kirjanduse Selts, meie EKS-i ja Õp. Eesti Seltsi kaksikvend, juba 1860-ndail aastail välja andma erilist näidendite seeriat (Näytelmäsarja), kus ilmus rida Holbergi meistrikomöödiaid, mis teed valmistasid ka Aleksis Kivi näidendite nii kõrgele tasemele. Sellele järgnes pikem novellide ja romaanide seeria ning P. Cajanderi tõlkes peaaegu terve Shakespeare'i teoste kogu, oma aja kohta kuulmatu saavutus! Ka iseseisvusajal on SKS seda tegevust vähehaaval jätkanud, välja andes näit. Kleisti draamasid, Shakespeare'i töid uues, Y. Jylhä tõlkes, jne. Et see tõlkeklassika süstemaatiline edendamine enam ei kuulu SKS-i peaülesannete hulka, tuleb sellest, et viimase on üle võtnud sellekohane võimas erikapital, Soome Kirjanduse Edendamise Kapital, mis toetab niihästi soome kirjanduse tõlkimist väliskeeltesse kui ka peaaegu garanteerib, et kõik muidu raskesti kirjastatavad klassilised tõlked saavad ilmuda, kuna nende tõlkehonorarid maksab kas osaliselt või täiesti mainitud riiklikku laadi kapital. Ainult tänu sellisele erakordselt ühiskondlikule toetusele on soome tõlkeklassika jõudnud oma praegusele tasemele, mitte ainult „ärilisel alusel“ — kuigi soome rahvamajanduslik kapital ja vastavalt siis ka ostuvõime on umbes kümme korda suurem kui meil.

On teada, milline osa on tõlkeil olnud meiegi varasemate sajandite kirjandusloos ja milline kapitaalne tähtsus on olnud näiteks Piibli-tõlke ilmumisel. Vahest teatakse ka, et selle suur-tõlke nii suur hilinemine, võrreldes meie naabrite omaga, tähendas kogu meie tolleaegse rahvuskultuuri mahajäämist läti omast umbes 50 ja soome omast umb. 100 a. võrra. Ei ole aga veel küllalt selgitatud, kuivõrd suurt osa meie hilisemate kirjanduslike õitseageade sünnis on mänginud tutvumine teatavate üle-euroopaliste vooludega ja nende ülekandmine eriti tõlgete kaudu. Meenutagem vaid, et nii meie valgustusaegne kui ka esiromantilis-sentimentaalne kirjandus algas vastavate tõlgetega, et Kreutz-

wald oma värsitõlgetega pani aluse meie uueaegsele lõppriim-värsile, et umbes samuti ettevalmistatud pinnal sündis meie algupärane jutu- ja näitekirjandus. Ligem uurimine näitab aga vist ka, et meie uus suurem kirjanduskultuuriline tõus (ma ei kõnele üksikuist vooludest) käesoleva sajandi algul oli ette valmistatud ka võrdlemisi intensiivse tõlketeggevusega juba sajandi vahetuse aastail, kus eesti lugeja maitset jõudsid harida juba mõnigi Tolstoi, Zola või Lagerlöfi suurteos või isegi Nietzsche „Zarathustra“ osad Grenzsteini tõlkes. Et see kirjanduskultuuriline tõus meile ei saanud varem, selle põhjuseks oli peale ühiskondlikkude olude jms. ka see, et meil polnud institutsiooni, seltsi ega kapitali, kes oleks natukenegi kiirendanud seda euroopalisemat tõlketeggevust. SKS-i vaste, Õpetatud Eesti Selts, alustab oma tegevust küll ka oma aja kohta üsna hea tõlkeraamatuga, Zschokke „Viina katkuga“, kuid ta loobub sellest tegevusest pea, sest peale kõige muu ta juhtivad tegelased ei oma küllalt usku eesti rahva tulevikku. Teisel kujul võib seda öelda ka Eesti Kirjameeste Seltsist, kes igasuguste „võidupidudega“ jm. püüab edendada küll eesti algupärast kirjandust, kuid teeb seda liiga vähenõudlikult, liiga vähe hoolitsedes lääne-euroopa eeskujukirjanduse ja selle mõõdupuude eest. Näis, nagu poleks kogu seegi aeg veel küllalt uskunud eesti rahva kui kultuurirahva tulevikku, nagu oleks ta liiga vähe hoolinud rahvuslikust haritlasest ja temale määratud eestikeelsest kirjandusest, — ja osalt ka just sellepärast too haritlane sageli põlustas kogu seda eesti talupojakultuuri ning püüdis sellest välja, saades ka ise sakslaseks või venelaseks. Alles 1890-ndate aastate lõpul sünnib koos eesti linnakodanluse rahvusliku iseteadvuse tõusuga eesti kultuurirahva ideoloogia ja alles sellel alusel võib sündida ka intelligenti maitsest juhitud kultuurirahva kirjandus, mille eriharrastajaks meil sai „Noor-Eesti“ liikumine. Et aga nüüd järgnevad „euroopalise kirjanduse“ loomise katsetusajad kah veel on võrdlemisi tasakaalutult tormitsevad, nii palju tahtvad, kuid tegelikult siiski veel võrdlemisi vähe küpsi valmistoid andvad (välja arvatud lüürika) — eks see kõnele peale muu ka kogu selle aja kirjanduskultuurilisest ebaühtlusest, nii publiku kui ka loojate maitse ebatasasusest, klassilise kirjanduskultuuri mõju nõrkusest.

Noorte autorite põlv taotleb küll meie esimest ligemat tõlkekontakti lääne-euroopa eelkäivamate maade kaasaegse kirjandusega, ilmuvad mõned „valitud leheküljed“ France'ist, Strindbergist, D'Annunziost, Leinost jt., kuid kogu see tõlke-

tegevus on juba välisvõimaluste kitsendusel üsna juhuslik. Veelgi puudulikumaks jääb vanema klassika eestindus. Selle võtab küll, nagu loomulik, oma kavva 1907. a. asut. Eesti Kirjanduse Selts, kuid et tal omad varad täiesti puuduvad, saab ta siin kaasa töötada ainult vastavate tõlgete võtmisega oma „Rahvakirjavara“ või „Noorsoo Kirjavara“ numbri alla — neid siis soovitades erakirjastajale. Tulemused võivad niisiis loomulikult olla ainult üsna väikesed: Aischylose „Kinnineeditud Prometheus“ J. Jõgeveri tõlkes 1908, kogu Tšehhovi jutte 1911, Schilleri „Orleani neitsi“ 1912, Grillparzeri „Unenägu-elu“ 1913, L. Tolstoi novellid „Mitte väes vaid tões“ 1916. Peale selle noorsoole kohastatud ümberjutustused kreeka ja rooma muinaskangelastest, „1001-st ööst“, Münchhauseni juhtumustest — ja muud noorsookirjandust. Kui juurde arvata Eiseni „Kalevala“-tõlge, Tombach-Kaljuvalla tõlgitud „Hamlet“ (1910), Jürgensteini varem alustatud, kuid alles iseseisvusajal ilmale pääsenud „Fausti“ I osa ja veel mõned teised siin-seal ilmunud väiksemad teosed, siis on meie tõlkeklassika saavutused iseseisvuse alg-aastateni peaaegu märgitud: neid on eriti vanema klassika alal ainult paar üksikut katset ja nendegi tõlketase veel üsna puudulik. Kui arvestada, et ka meie algupärasest kirjandusest ei olnud pakkuda eeskujulikumaid töid kui ainult mõned üksikud, kõige vähem avarama kompositsiooni alal, võime kujutella, kui võrd kehv oli see baas, millele pidi rajatama iseseisva riigi kirjanduskultuur, eriti aga kirjanduseõpetus omakeelses keskkoolis. Kui mahukama tõlkevara moodustasid peamiselt kõmuromaanid ja algupärasest kirjanduses veel kõik käärised sensualistlikest ajakajadest futuristlike momendikarjeteni, siis pole ime, et samul iseseisvuse esiaastail mõni eesti keele õpetaja aasta otsa tuupis õpilastele „Kalevipoega“ ning vanemat vaimulikku kirjandust M. Kampmanni kirjandusloo järgi, sellest tüdinenud õpilased aga ise „siurutseid“ kaasa oma „Ohverdet konnade“ ja „Õislehist lennukitega“.

Selline on tagapõhi, mille vastu tuleb vaadata ja hinnata Eesti Kirjanduse Seltsi iseseisvusaegset tõlketegevust. Siingi tuli sõtta minna peaaegu paljaste kätega, peaaegu ilma mingi eelvarustusega. Ja mis meil sel alal üldse on saavutatud, on niisasti kui kõik iseseisvusa ja töö tulemus.

Kulub siiski enne paar-kolm aastat, kui sõja ajal raha- ja tööjõust kuivaks joosnud Eesti Kirjanduse Selts jälle elustub. Need on peamiselt otsesed emakeelse kooli tarbed, mis teda sunnivad asuma energilisele kirjanduse tootmisele, nii töö organisee-

rimise kui kirjastamise kujul. Ja need on peamiselt eesti oma vanemate kirjanikkude tööd, mida ta peab andma koolidele. Kuid nende kõrvale astub kohe ka maailmakirjanduse tõlgete viljelus kujul, mille tulemused juba paari aastaga ületavad kõik seniste aastakümnete katsed üsna ja omad.

Juba kolmel esimesel tegutsemisaastal 1922—24 ilmus võrdlemisi ümmarik valik mitte ainult klassilist, vaid ka n.-ö. otsest klassikirjandust: Cervantese „Don Quijote“ (küll vaid ümberjutustusena), Dante „Uus elu“, Molière'i, Chateaubriand'i, Hugo, Flaubert'i, Schilleri, E. T. A. Hoffmanni, E. Leino, Kivi, Aho ja Shaw töid kui ka kergemasisulist „noorsookirjandust“ nagu Topeliuse ja J. Verne'i sulest. Tõlkimisel olevate ja kavas seisvate tööde hulk oli muidugi veel palju suurem ja sisaldas hulga veel praegugi ilmutamata nimesid. Välja antud lehekülgede arv tõusis 184-lt (1922) 1138-ni (1923) ja 2740-ni (1924).

Kuid juba see kahe-kolmeaastanegi tegevus oli olnud nähtavasti liiga intensiivne, võiks öelda otse forsseeritud nii välja lastud teoste hulga, eksemplaride arvu kui ka uutele tõlkijaile antud avansside tõttu. 1925. aastal seisti äkki tugeva kriisi ees, kus kassa oli tühi, turg aga, tookord veel nii väike, „täis“ kuni ummistuseni. Nii möödubki see aasta täiesti ilma tõlkeuudisteta ja alles 1926. a. peale algab tegevus jälle, äriliselt ümberkorraldatud kujul, kuid sisuliselt endiste kavade järgi ja endisest veelgi intensiivsemalt. Algab EKS-i (ja ühtlasi, nagu varemgi, kogu eestikeelse) tõlkeklassika teine õitseae, umbes a. 1926—31. Aastane lehekülgede arv liigub keskmiselt 2500—4000 vahel, millise kõrguseni see ei tõusnud kunagi varem — ega ka hiljem. Ka nüüd on veel tähtsal kohal n.-ö. keskkoolikava kirjandus (nii näit. ilmub alles nüüd Goethe „Werther“ ja esimesed Shakespeare'i draamad). Kuid järk-järgult ikka julgemini hakatakse selle piire ületama, taotelles anda tähtsamaist rahvuskirjandustest ka juba süstemaatilisemaid esinduskogusid. Selle ajajärgu lõpupoole julgetakse hakata peale klassikute välja andma ka mõningaid Eestis seni täiesti tundmatuid autoreid nagu Conrad („Lord Jim“) või selliseid moodsa kirjanduse juhtivaid mehi nagu A. Gide („Vatikani keldrid“) ja Huxley („Nood koltunud lehed“). Riskitakse isegi mõnede suuremate värsitõlgete kogudega, mis seni Eestis täielik haruldus (Verhaereni ja Poe valitud luuletused, „Kanteletar“).

Ka selle intensiivse kirjastustegevuse surub varsti jälle alla uus kriis, seekord ühenduses üldise majanduskriisiga. 1932. a. langeb tõlkekirjanduse lehekülgede arv eelmise aasta 2900-lt

äkki 718-le, 1933 — 462-le ega tõuse ka 1934 kõrgemale 484-st, 1935 — 708-st, millest pealegi 500 lk. on uustrükingut. Näis, nagu oleks EKS-i tegevus tõlkeklassika alal üldse soikumas.

Selle põhjuseks ei olnudki ainult üldised majanduskriisi raskused. Ka meie raamatuturul endal olid vahepeal toimunud suured muutused. See oli rahva jõukuse kasvamise, lugemisharrastuse suurenemise ja intensiivse reklaami ning propaganda mõjul küll tublisti laienenud, kuid veelgi enam oli kasvanud sellele iga aasta paisatava kirjanduse hulk. Ja kui omal ajal kunsti-väärtusliku tõlkekirjanduse produtseerimist juhtis peaaegu ainult EKS, siis olid nüüd sel alal väga intensiivselt hakanud tegelema ka teised (Noor-Eesti Kirjastus, peamiselt tõlkeid kirjastav „Valik“, eriti k/ü. „Loodus“ oma LUB-i, „Kroonise Romaani“ seeriaga, hiljem ka „Tänapäeva Romaani“ ja lõpuks „Nobeli Laureaatide“ sarjaga). Kuna erakirjastustel loomulikult olid juhtijaks mitte niipalju kirjandusloolised ja esteetilised kaalutlused kui kõigepealt ärihuvid, tegid nad oma töö peamiselt arvestades raamatu ärilist minekut. On loomulik, et neis tingimustes EKS-i teoste äri line võistlusvõime polnud eriti suur ja tuli tõsiselt kaaluda, kas omapoolset tegevust sel alal üldse enam suuremal määral jätkata.

Kuid oli siiski teisi põhjusi, mis teda selle tegevuse jätkamisele otse sundisid. Üks neist oli, nagu juba öeldud, erakirjastuste tõlgete enamiku (mitte küll kõigi) madal kvaliteet, veel enam aga selle puhtäriline valik, mis piirdus ainult viimase pool-sajandi romaanidega, peaaegu täiesti välja jättis aga kõik varasemate sajandite määratud kirjandusvarad ja ka uuemast ajast kõik teised, vähemtasuvad kirjandusliigid, osalt isegi novelli, eriti aga värssluule, draama ja essee. Tuli otsustada, kas jätta eesti kirjanduskultuur täiesti ilma kaugema klassilise aluspõh-jata ja meie õpetajad, meie üliõpilaste ja meie kirjanikkude enestegi sügavam kirjanduseharrastus ainult raskestimõistetava ja raskesti kättesaadava võõrkeelse kirjanduse hoolde — või alustada ometi süstemaatilist tõlkeklassika viljelemist, kuigi riskides suurte juurdemaksudega.

Pärast pikki kahtlusi otsustati siiski asuda viimaks mainitud teele ja alustada perioodiliselt ilmuva „Maailmakirjanduse“ seeria väljaandmist. Selle ilnumahakkamisega 1936. a. algabki EKS-i tõlketgevuse kolmas viljakas periood, mis kestab ka praegu. Selle aastatoodang oma lehekülgede arvult (umb. 2000) ei ulatu küll mõne varasema aasta tasemele, aga selle kultuuri-line väärtus ja tähendus ei tohiks olla madalam. Alles nüüd on

usaldatud hakata välja andma ka selliseid pikemaid, 2—3-köitelisi klassilisi meistriromaane nagu „David Copperfield“ jne. Alles nüüd on ilmunud sellised kaugema mineviku suurteosed nagu „Gulliveri reisid“ või lähemagi mineviku autobiograafilised väärtteosed nagu Strindbergi „Teenijatüdruku poeg“, kõnelemata sellistest omaette suursaavutustest nagu Puškini, Molière'i, Shakespeare'i ja Ibseni värsikujulised teosed, luulevalimikud ja värsdraamad. Käesoleval aastal ilmunud „Valik prantsuse esseid“ tähistab samuti teatava uue järgu algust meie kirjanduskultuuris, olles oma laadis esimene.

2.

Millised on meie senise tõlketevuse tulemused eri rahvuskirjanduste järgi? Mis on siin tehtud EKS-i ja teiste kirjastuste poolt? Loomulikult ei saa neid küsimusi praegu, ilma pikema eeltöeta, väga täpselt vastata ega hinnata absoluutse objektiivsusega. Kuid tohiks olla küllalt huvitav esialgne inventuur, kui mitte kõigist, siis vähemalt teatava kirjandusliku väärtusega tõlkeist, mille arv on kasvanud nii suureks, et neist ülevaade kipub kaduma juba harrastajalgi.

Ala, mis seejuures aga ikka on jäänud peaaegu täiesti esinduseta, on a n t i i k a ja kirjandus. Mõned laulud „Odysseias“ J. Bergmanni, „Kinnineeditud Prometheus“ J. Jõgeveri tõlkes, osalt ümbertöötatud „Kuningas Ödipus“ A. Haava tõlkes — neile vanema põlve algetele ei ole iseseisvusaeg suutnud juurde lisada peaaegu midagi, välja arvatud A. Öpiku „Odüsseia“ I pool, mis EKS-i tõlkekontrollijate poolt pole armu leidnud, kuid nüüd ometi on ilmunud autori enda kulu ja „Varraku“ „kirjadega“. Ka Jõgeveri „Odüsseia“ osaline tõlge seisab kasutamata, samuti J. Lõo terve tõlge „Iliasest“, mis pärast tugevat ümbertöötust tõlkija poolt võib olla üllituskõlblik. Nii on lootus saada lähemal ajal eesti keelde vähemalt Homerose värsid, kuigi ehk mitte nende nii täies väärtuses nagu Otto Mannise tõlkes Soomes juba paarikümne aasta eest. Muu kreeka ja rooma rikas värsiluule nii draamas kui lüürikas ootab kõik veel alles enamvähem täiesti puutumata.

Ega ole palju parem seisukord ka proosa alal, kuigi siin väljavaated on juba paremad. Platoni „Phaidon'i“ tõlge on P. Halistel valmis ja ilmub loodetavasti Klassilise Hariduse Edendamise Seltsi kirjastusel. Eesti Kirjanduse Seltsile tõlgitakse valimikku Lukianose töist.

Loomulikult puuduvad meil niihästi kui täiesti ka tõlked teiste vanade kultuurrahvaste kirjandusest, välja arvatud muidugi Piibel, mõned ümberjutustused „1001-st ööst“ ja muistmüinasjuttudest. Ometi väärksid kindlasti meiegi tähelepanu vähemalt head valimikud Hiina, India, Pärsia jm. Lähis-Ida rikkalikest kirjandusvaradest.

Puudub peaaegu täiesti tõlkeesindus ka keskajaegsest kirjandusest, kuigi selle toodang eriti rahvaluule alal on küllalt huvitav ja rikkalik. Ainult „Edda'st“ on EKS-il ilmunud osaline valikkogu J. Kärneri proosatõlkes saksa ümberjutustuste järgi. Soomes näit. aga on ilmunud värsitõlked ka juba „Rolandi laulust“ ja „Nibelungide laulust“. Ent vaatleme uueaegseid rahvuskirjandusi nende n.-ö. vanuse järjekorras.

Itaalia luule sünniajast, kesk- ning uusaja vahemailt on meil vähemalt Dante värsikogu „Uus elu“, J. Semperi heas tõlkes ja — muidugi EKS-i kirjastusel. „Jumaliku komöödia“, kogu ühe ajastu essentsi eestindus seisab esialgu veel täiesti väljaspool lootuse piire. Võib-olla peaksime siin esialgu leppima mitteriimitud värsitõlkega (nagu Soomes) või osalise proosatõlkega (nagu sageli prantsuse keeles), kuna täielikus värsitõlkes oleksid ainult parimad kohad. Puudub täiesti esindus ka Itaalia renessansi, baroki ja neile järgnevate voolude rikkast loomingu. Alles itaalia hilisemast romantikast tõi EKS-i „Maailmakirjandus“ äsja (1939) Manzoni kuulsa armastus- ja usuromaani „Kihlatud“.

Itaalia uuemast kirjandusest on esindus suurem, pärast seda kui V. Ridala juba „Noor-Eesti“ ajal selle algatas oma tõlkega D'Annunzio „Süütust“ ja „Surnud linnast“. Sellele on tulnud lisa peamiselt „Looduse“ „Nobeli Laureaatide“ seerias: Pirandello „Kadunud Mattia Pascal“ ja „Vana Jumal“, Gr. Deledda „Kõrkjad tuules“; „Odamehel“ ka Amicis'e „Süda“, „Noor-Eestil“ Collodi „Pinokkio“ jt.

Itaalia kirjanduslikust esindusest veelgi väiksem on Hispaania oma. Cervantese „Don Quijote“ on ilmunud EKS-il noorsoo-väljaandes küll juba 1924, aga alles tänavu jõuab loodetavasti turule esimene täielik tõlge sellest kõigi uueaegse Euroopa romaanide esiisast. Samuti on EKS-il tagavaraks valik Cervantese novellidest. Muidu tunneb eesti lugeja Hispaaniat ainult mõne tema hilise, realistliku voolu esindaja kaudu. Neid on ilmunud peamiselt „Looduse“ „Kroonises Romaanis“ (Bl. Ibáñez, „Neetud maa“, L. Insua, „Naine, torero ja härg“ jt.).

Prantsuse kirjanduse esindus on muidugi palju rikkalikum. Kuid ka siin on varasemat klassikat võrdlemisi vähe ja see on ilmunud peaaegu ainult EKS-il. Nii *Molière*'ilt kolm meistrinäidendit: „Ihnus“ (1924), värsskomöödia „Misantroop“ ja „Ebahaige“ (1936), *Voltaire*'ilt kaks köidet novelle: „Candide“ (1928) ja „Zadig ning teisi jutustusi“ (1936). Peale selle on ilmunud veel ainult „Valikul“ *Prevost*' „Manon Lescaut“ ja *B. de Saint-Pierre*'i „Paul ja Virginie“.

Ka prantsuse romantikat esindab peaaegu ainult EKS: *Chateaubriand*'i luulerikas „Atala“ (1923), *V. Hugo* „Hernani“ (1924) ja „Jumalaema kirik Pariisis (1924), *Stendhal*'i, realistliku ja võiks öelda ka psühhoanalüütilise voolu algataja meistriromaan „Punane ja must“ (1938) ja *Balzaci* „Šagrään-nahk“ (1927). Hiljem on neist ainult Balzac leidnud ka erakirjastajate, eeskätt „Noor-Eesti“ tähelepanu („Eugénie Grandet“, „Isa Goriot“, „Kolmekümne-aastane naine“). Ainult paar lühemat juttu on peale selle ilmunud ka „Looduse“ „Universaallibroteegis“ (*Chateaubriand*, *G. Sand*, *Merimée*), kuna *A. Org*'il ilmus *Lamartine*'i „Graziella“ juba 1923.

On loomulik, et EKS on olnud ka realistliku voolu algataja ning stiilivirtuoosi *Flaubert*'i eesti kirjandusse tooja, avaldades nii novellid „Kolm lugu“ (1922), kui ka romaani „Salambo“ (1928). Hiljem on seda täiendanud „Looduse“ „Kroonine Roman“ („*Madam Bovary*“). Samasse ajastusse kuuluv *Baudelaire*'i „Väikesed poemid proosas“ kui lüürilist laadi teos võis muidugi ilmuda ainult EKS-il (1930). On aga iseloomulik, et isegi naturalismi esikautor *É. Zola*, juba enne iseseisvust Eestis küllalt tuttav, on nüüd esindatud peamiselt EKS-is („Sõekaeuurid“, 1928), kuna mujal on ilmunud vaid novelle (näit. LUB-is) või kõmurikkalt pealkirjastatud „*Therese Raquin*“ („Loodusel“: „Sa ei pea mitte abielu rikkuma“). Isegi noorsooromaanide veteraani *J. Verne*'i elustas iseseisvusajal uuesti EKS („80-ne päevaga ümber maailma“ 1924, „Saladuslik saar“ 1929), siis järgnes temalt paar romaani ka mujal („*Kapten Grant*'i lapsed“ ja „*Draama Liivimaal*“ „Noor-Eestil“).

Alles alates XIX sajandi lõpust algab selle kirjanduse toodang, mis massilisena on juba sobinud ka erakirjastajate ärihuvidede. Ka siin on olnud algatajaks ja parimate teoste valijaks EKS, välja andes *Daude*'st „*Tartarin*'i *Tarasconist*“ (1928) ja „*Kirjad minu veskilt*“ (1931), *Loti*'st „*Islandi kaluri*“ (1926), *France*'ist „*Jumalad janunevad*“ (1927), *Maupassant*'ist lüürilis-reisukirjandusliku „*Vee pääl*“ (1929), *Ma e-*

terlinck'ist filosoofilise „Termitide elu“ (1931), Verhaerenist „Valiku luuletisi“ (1929), Maurois'ist romaan-biograafia algataja „Ariel'i“ (1928), Rolland'ist kunstipäraseid biograafiaid (Tolstoi, Michelangelo, Beethoven), moodsa kirjanduse peameistrist A. Gide'ist „Vatikani keldrid“ (1930) ja teiselaadiliselt moodsa Renard'i „Punapää“ (1935). Lõpuks on EKS, nagu öeldud, andnud välja ka esimese „Valiku prantsuse esseid“ (1938). Erakirjastustel on, enamasti kõik 1930-ndail aastail, ilmunud rohkesti France'i („Loodusel“: „Thaïs“, „Sylvestre Bonnard'i roim“, „Punane liilia“, „Kuningatar Hanejala praeköök“ jt.), Maupassant'i (NE-1: „Üks inimelu“, „Valitud jutud“, EKK-1 [Eesti Kirjastuse Kooperatiivil] „Pierre ja Jean“, „Loodusel“ „Tugev kui surm“, „Ilus sõber“ jm.), Loti'd: NE-1 „Elust pettunud“, „Loodusel“ „Naine haaremist“, „Ramuntcho“ jt.), Bourget'd („Loodusel“ „Õpilane“ ja „Armastuse kuritegu“, NE-1 „Julm mõistatus“), vist peamiselt Nobeli auhinna tõttu ka muidu vähe-ärilist Rolland'i („Loodusel“ „Jean Christophe“, EKK-1 „Colas Breugnon“, „Noored armastajad“) ja Maeterlinck'i („Loodusel“ „Tarkus ja saatus“, „Valikul“ „Mesilaste elu“, juba varem ilm. „Sinilind“) ning isegi Martin du Gard'i („Loodusel“ „Perekond Thibault“ — kahjuks mitte lõpuni). Muist uuemaist autoreist esinevad Duhamel („Märtrite tee“ — NE-1), Barbusse („Põrgu“ — „Loodusel“ ja „Tuli“ EKK-1), Romains („Kamraadid“ ja „Lucienne“ „Loodusel“), Chamson („Maantee mehed“ „Valikul“), Campagne („Ristide tee“ NE-1). Nende kõrval aga lobbab terve rida teisi, peasjalikult „Kroonises Romaanis“, mis tõmbavad peamiselt oma erootikaga, näit. Mirabeau „Toaneitsi päevik“, Farrère'i „Kultuurinimesed“ ja „Koenigsmark“, Bedeli „Armastus 60. laiuskraadi all“, Louys'i „Aphrodite“, Collette'i „Kallim“ jt. Üleminek siit päris-„turukirjandusele“ pole enam kauge.

Vaatleme edasi Lääne-Euroopa teise juhtiva suurkirjanduse, Inglise toodangut eesti tõlkeis. Siingi võime nentida, et kogu selle vanema klassika väljaandmise raskus on peaaegu 100%-iliselt lasunud EKS-i õlgadel. Ainult „Noor-Eesti“ on ohverdunud kirjastama (küll vaevaltmainitava honorari eest) A. Orase tõlked Shakespeare'i „Tormist“ ja „Romeost ja Juliast“ ning Pope'i „Lokiröövist“. Muidu on kogu meil ilmunud Shakespeare EKS-i firma all: „Kuningas Lear“ (1926), „Veneetsia kaupmees“ (1927), „Macbeth“ (1929), „Hamlet“ (1930), „Suveöö unenägu“ (1937), „Othello“ (1937) ja „Valik sonette“ (1937). See pole veel kaugelki kõik, mis Shakespeare

meile võib head pakkuda, kuid seegi tõlkehulk on igatahes juba suur saavutus, seda enam, et suurem hulk neist, ka värsivormilisest asjust, on A. Orase poolt eestindatud erakordse painduvusega. Kahjuks puuduvad seni täiesti tõlked Shakespeare'i kaas-aeglastest ja isegi Milton'i võimsast „Kaotatud paradisiist“, mis leidub muidu peaaegu igal kultuurrahval. Alles XVIII sajandist leiame EKS-il jälle S w i f t'i „Gulliveri reisid“ (1938) ja G o l d s m i t h'i põhjapaneeva perekonnaromaani „Wakefieldi kirikuõpetaja“ (1931). Mujal on tolle aja kirjandusest ilmunud ainult noorsoole ümberkohandatud D e f o e „Robinson Crusoe“ ja „Noor-Eestil“, nagu mainitud, P o p e'i „Lokirööv“. Ka inglise romantika maailmakuulsast värsiluulest pole meil ilmunud veel ühtki raamatut. Ainult W. S c o t t'i noorsoo-kohastest romaani-dest kirjastas EKS „Iwanhoe“ (1926) ja pärast seda ilmus neid mõni ka mujal („Valikul“ „Talisman“ ja „Klooster“). Isegi inglise suurima humoristliku rahvakirjaniku D i c k e n s'i toodangu peateosed ilmusid veel EKS-i väljaandel: „Oliver Twist“ (1927), „David Copperfield“ I—III (1937). Mujal on ilmunud vaid väiksemaid töid, needki osalt lühendatult: „Dombey ja poeg“ („Valikul“), „Kilk koldel“. Sel puhul ei maksa imestada, et isegi moodsa kriminaal- ja jubedusjutu looja E. A. P o e tööd, milliseid osalt ilmus juba Aaviku „Hirmu ja õuduse juttudes“, on leidnud endale kirjastaja ainult EKS-is: „A. G. Pym'i lugu“ (1936), „Valimik novelle“ (1937), ja muidugi ka „Valik luulet“ (1931).

Alles XIX saj. teiselt poolelt hakkab juba leiduma rohkem tõlkeid ka erakirjastustelt, nii S t e v e n s o n'i kuulus seikluseromaan „Varanduste saar“ (1924) ja juba enne „Dr. Jekyll ja mr. Hyde“ (1920), kui ka üksikuid novelle („Kurat pudelis“ LUB-is). K i p l i n g'ist ilmus kuulus „Džungli raamat“ küll EKS-il (1928), aga varsti ilmus ka „Valikul“ „Kim“, „Noor-Eestil“ „Mees, kes tahtis olla kuningas“ ja „Loodusel“ „Valgus kustus“. C o n r a d'i tähtsama töö „Lord Jim“ avaldas EKS (1931), aga ka „Loodus“ lühema „Narcissuse neegri“ ja mõned novellid. S h a w pikemad filosoofilised näidendid ilmusid EKS-il: „Inimene ja üliinimene“ (1924), „Tagasi Metuusala juurde“ (1931), „Loodusel“ „Nobeli Laureaatides“ ka „Püha Johanna“ ja juba varem mõned väiksemad asjad („Südamemurdumise maja“). O. W i l d e kui „esteet“ kuulub oma „Dorian Gray portreega“ (1929) muidugi EKS-i autorite hulka, samuti algatas tema G a l s w o r t h y tüsedamat eestindamist („Õunapuu“ 1927, „Valge ahv“ 1928), kuid siis avastas „Loodus“ ka Galsworthy

ärilise väärtuse, eriti „Nobeli Laureaatides“, avaldades seal kolmeköitelise „Forsythe'ide saaga“, „Üle piiri“ ja „Patriitsi“, juba varem „Tumeda õie“ jm. Populaarsest Well's'ist on EKS avaldanud vaid ühe näiteromaani „Esimesed inimesed kuul“ (1929) ja novellikogu „Pimedate maal“ (1928) — teisi romaane on ilmunud juba iseseisvus-eelsest ajast alates mujalgi, ka ajalehtedes. Edasi on EKS välja andnud veel ainult moodsa inglise juhtivaima autori Huxley suure, aga massile ehk ka raske romaani „Nood kultunud lehed“ ja india filosoofi Tagore „Laevahuku“. „Loodus“ seevastu on „Nobeli Laureaatides“ kirjastanud Tagore proosaluuletused (ime küll, ainsad lüürilised asjad selle kirjastuse tõlketoodangus!) „Gitandžali — aednik“, ka iirlase Yeats'i tundelevad novellid „Punane Hanrahan“, O'Neill'i „Kariibide kuu“ ja ameeriklase S. Lewis'i ärimeeste-romaanid „Babbit“, „Peatänav“ ja „Martin Arrowsmith“.

Peale selle on ilmunud hulk muid inglise tõlkeid, milles leidub mõnigi väärtasi, nii Twain'i „Kõlupea Wilson“ „Valikul“, Kiplingi „Kaunemaid lugusid“ ja muid noorsoojutte EKK-1, J. Londoni „Martin Eden“ NE-1, „Mere hunt“ EKK-1 ja rida novelle „Loodusel“, Sheriffi „Teekonna lõpp“ ja Hemmingway „Jumalaga, relvad“ EKK-1, Tagore „Kodu ja maailm“ „Valikul“, Sinclairi „Õli“ „Loodusel“, lady Eastlake'i aine poolest huvitav „Liivimaa jutud“ „Varakul“. Võiks mainida ka ajaviitelise kirjanduse „klassilisi“ esindajaid: Marryati mereromaane „Tüürimees Tubli“ (EKS), „Peeter Kohtlane“ („Valik“), „Mitšman Easy“ („Loodus“) ja Mayn Readi „Ründekütid“ („Valik“). Kuid siin juba algab puht-ajaviitekirjanduse maailm, kus lokkab ja lainetab ilmatu hulk igasugu seiklusjutte, kriminaalromaane, Tarzani-lugusid jne.

Igatahes võime öelda, et sellest, mis meile inglise kirjandusest on tõlgitud tõesti klassilisi asju, moodustavad EKS-i väljaanded umbes poole, oma luuleväärtuselt aga n.-ö. ekstraklassi.

Tulles edasi saksas, s. o. Euroopa kolmanda suurkirjanduse ja meie omaaegse kirjandusturu ainuvalitseja juurde, võime märkida sealt tehtud kunstiväärtuslike eestinduste väikest, vähemalt võrdlemisi väikest arvu. Klassikuid on tõlkinud jällegi peaaegu ainult EKS: Goethe „Werther“ (1925), Schilleri „Wilhelm Tell“ (1924) ja „Röövlid“ (1923), Hoffmanni „Aamisepp Martin“ (1923), Kelleri „Kammisepad“ jt. novellid (1927—29). Peale nende on vanema kirjanduse kohta maini-

tavad veel ainult Heine „Saksamaa“ A. Orase ja „Valik luuletusi“ J. Kärneri tõlkes, mis on ilmunud „Noor-Eestil“, samuti paar lühemat Hoffmanni novelli LUB-is, valik Grimmi ja Hauffi muinasjutte EKK-l. Hilisema aja klassikuid esindavad EKS-il Hauptmanni „Kangrud“ (1928) ja Nietzsche „Zarathustra“ (1932), „Looduse“ „Nobeli Laureaatides“ aga Th. Manni „Buddenbrookid“ ja Hauptmanni „Atlantis“, mujal Th. Manni „Võlumägi“, Kellermanni „Meri“ ja „Ingeborg“ (EKK), edasi Remarque'i „Läänerindel muutuseta“, Renni „Söda“ ja Thomas' „Södur Katrin“ (EKK), rida St. Zweigi, Schnitzleri, Bartsch'i jt. novelle, Ewersi „Alraune“, Roseggeri „Kui ma alles poisijõmpsikas olin“ (NE), Meyrink'i („Golem“) jt. vähemväärtuslikke romaane peamiselt „Loodusel“, Ebersi „Huarda“ („Valikul“), Lönsi „Libahundid“ (NE). — Balti-saksa kirjandust esindab nüüd ainult Burlandi „Puhtast südamest“ (NE), kuigi seda juba enne iseseisvust tõlgiti palju rohkem (Panteniuse „Kelleste omad“, „Üksi ja vaba“).

Vene kirjanduse tõlkimine on meil elavnenud alles viimasel aastakümnel, vene keele oskajate vähenedes. Siingi on EKS avaldanud peamiselt vanemat klassikat, esmakordselt ka värsis: Puškini „Valik luulet“ (1936), Gogoli „Surnud hinged“ (1937), Turgenevi „Aadli pesa“ (1927), Tolstoi „Ülestõusmine“ (1936), Tšehhovi „Valik novelle“ (1939), Andrejevi „Inimese elu“ (1927). Siin on sekundeerinud peamiselt „Loodus“, muidugi ainult jutustuse ja romaani alal: Gogolist „Taras Bulba“, Gontšarovist „Oblomov“, Turgenevist „Isad ja lapsed“, Dostojevskist „Kuritöö ja karistus“ (hiljuti on välja kuulutatud suur valik Dostojevski „Kogutud teoseid“), Buninist „Küla“. „Noor-Eestigi“ lisand sellele klassikale on äsjailmunud Tolstoi „Anna Karenina“ ja „Valikul“ Tolstoi „Hadži Murat“. Omal ajal (1927) avaldas „Sõnavara“ ka Lermontovi „Meie aja kangelase“. Zoštsenkolt ilmus „Valikul“ „Agitaator“ ja Tšukovskilt EKK-l „Muinasjutte lastele“. Uuemat vene kirjandust on avaldanud peamiselt „Loodus“ (Ehrenburg, Krõmov, Nikitin, Neverov jt.) — niisiis kaunis kerges valikus, välja arvatud ehk A. Tolstoi „Aelita“. Sama võib öelda ka paarist NE tõlkest (Gumilevski „Peni põiktänav“, Ognevi „Kostja Rjabtsevi päevik“). Silmapaistvamad on mujal ilmunud Šolohhovi „Vaikne Don“ („Kalev“), Gladkovi „Tsement“ (Pärnu k/ü.) ja Gorki „Ema“ („Sõprus“).

Poola kirjandust esindab EKS-il ainult Krasiński lüürilis-dramaatiline „Irydion“. Seda on vähe, võrreldes selle kaunis suure tõlkehulgaga, mis meile viimasel ajal sealt on voolanud. Ometi võib neist tõeliste meistriteostena esile tõsta mitte just palju, näit. Reymont'i suurromaani „Talupojad“ („Noor-Eestil“), „Tõotatud maa“ („Loodus“), „Õiglus“ („Valik“), Goethe'i võimsa „Päevast päeva“ („Varak“), edasi vähemalt mõned Sienkiewicz'i ajaloolised romaanid (näit. „Ristirüütlid“ ja ehk ka „Quo vadis“, mõlemad „Loodusel“), kuna teistes romaanides („Tule ja mõõgaga“, „Uputus“, „Pan Wolodyjowski“) ta kordub ja huvitab vaid ajaviitena. Paremamad näivad olevat mõned poola uuemad romaanid, mida on turule saatnud peamiselt „Noor-Eesti“, nii Choromański „Armukadedus ja meditsiin“ (NE), Kunczewiczowa „Võõramaalanna“ (NE), Nalkowska „Piir“ (NE), Szemberg-Zarembina „Johanna eksirännak“ (NE), mujal Piasecki „Suure vankri armuke“ jt.

Õnnetut tšehhi kirjandust esindab ikka veel peamiselt Hašek'i õnnelik „Sõdur Šveik“ („Loodus“). Kuid juba meilgi esitatud Čapeki suurepärase draamade järgi otsustades sealt võib oodata ka muud ja paremat.

Ungari kirjanduses näikse domineerivat juba Jókai Mor'ist peale teatav ajaviiteline kergus — natuke operetlik, natuke sentimentaalne pinnalisus. Vähemalt saab temast sellise mulje meil tõlgitud paljude seda laadi romaanide järgi (peamiselt „Kroonises Romaanis“). Paremitu sellest moodustavad Molnári „Pál-tänava poisid“, ehk ka Zilahy „Kaks vangi“ („Noor-Eestil“, Földesi „Kalur-kassi tänav“ („Varak“), Gárdonyi „Jumala orjad“ („Valik“), „Nägematu inimene“ („Loodus“) ja mõned teised tööd. Klassilist ungari kirjandust on meil igatahes ilmunud üsna vähe. Ja Madách'i „Inimese tragöödia“ on seisnud kaua asjatult EKS-i kavas.

Hollandi kirjandust seevastu esindab üsna erakordselt just lüürika G. Suitsu tõlkes („Hollandi värsipõimik“ Eesti Kirjanikkude Liidu kirj.). Kunstiväärtuslikum proosa seevastu puudub peaaegu täiesti („Loodusel“ on Fabritiuse „Neiu sinise kübaraga“).

Läti kirjandust näikse meil olevat tõlgitud enam huvist ja kohusetundest oma naabri ning liitlase vastu — ja seepärast mitte just rikkalikult. Siin on esikohal EKS, kel on ilmunud Rainise „Joosep ja tema vennad“ (1928), Jaunsudra-

binši „Valge raamat“ (1929), Poruk'i „Pärliipüüdja“ (1929) ning Skalbe „Põhjaneitsi“ (1931). Neile lisaks väärib mainimist veel ainult V ir z a hiljuti ilmunud ja üsna huvitav „Taevaredel“ („Noor-Eesti“), vähemal määral ka A b e n i „Valik läti uuestast kirjandusest“.

Ilmselt võib öelda, et kolmest skandinaavia kirjandusest on meile iseseisvusajal tõlgitud väärtteoseid palju rohkem kui saksa kirjandusest. Esikohale näikse siin astuvat mitte Rootsi, nagu võiks arvata, vaid väike N o r r a, kust eriti Ibseni, Hamsuni, Undseti, Björnsoni, Bojeri ja Duuni tööd õige palju kaaluvad nii hulgaltpidi kui väärtuselt. Siin on EKS välja andnud ainult kaks I b s e n i suurdraamat („Keiser ja galilealane“ 1928 ja „Peer Gynt“ M. Underi värsitõlkes 1938) ja alustanud B o j e r i eestindamist („Viimne viiking“ 1932). Ibseni tõlkimist on muidu katsetanud ainult „Loodus“, avaldades LUB-is „Rahva vaenlase“. Björnsoni on kirjastanud „Loodus“ („Mary“), „Valik“ („Lipud üle linna ja sadama“) ja EKK („Jumala teedel“). O. D u u n i st on EKK avaldanud kolmeköitelise „Juviklased“. B o j e r i t aga on levitanud nii „Loodus“ („Viimne viiking“, „Suur nälg“ ja „Kaotatud kodu“) kui ka EKK („Vang, kes laulis“, „Uus tempel“) ja „Valik“ („Väljarändajad“). U n d s e t i on tõlkinud „Loodus“ („Kristiina Lauritsatütar“ ja „Kevad“) ja EKK („Ida Elisabeth“), H a m s u n i t „Loodus“ („Maa õnnistus“, „Segelfossi alevik“, „Tuisupea“, „Aja lapsed“), veel enam „Noor-Eesti“ („Maa õnnistus“, „Paan“, „Müsteeriumid“, „Sügistähtede all“, „Viimne rõõm“) ja EKK („Naised kaevul“, „August“ ja „Viimne peatükk“), „Valik“ omalt poolt on lisanud „Benoni“ ja „Rosa“. Näib, et eriti Hamsun on varsti tõlgitud peaaegu tühjendavalt.

Seevastu rootsi kirjandusest domineerivad eestikeelses tõlkes peamiselt kaks nime: Strindberg ja Lagerlöf. Siingi on EKS endale võtnud raskema osa, kirjastades Strindbergi enam esseelis-filosoofilist laadi töid („Üksi“ 1929, „Tõsielulised utopiad“ 1930 ja autobiograafiline „Teenijatüdruku poeg“ 1938), kuna „Loodusel“ on ilmunud vaid „Mere rüpes“. Lagerlöfi on seevastu rohkesti kirjastanud „Loodus“ („Jeruusalemm“, „Soo-sauniku tütar“, „Ühe mõisa lugu“, „Nils Holgersoni imelik teekond läbi Rootsi“), „Noor-Eesti“ („Gösta Berlingi saaga“), EKK („Charlotte Löwensköld“). G e i e r s t a m i s t on „Loodus“ avaldanud „Raamatu väikevellest“ ja EKK „Minu poisud“, H e i d e n s t a m i s t „Loodus“ „Karl XII sõjakaaslased“. Moodsamaist autoreist on EKK avaldanud S i w e r t z ' i huvitava „Se-

lambid“ ja „Valik“ H j. Bergmanni „Markurelli“ ning „Pos-
timees“ Gustaf-Jansonini „Vanamees tuleb“.

Taani kirjanduse esindus on sellega võrreldes kehvem:
EKS-il Jenseni „Jääliustik“ (1927) ja Jacobseni „Niels
Lyhne“ (1930), „Loodusel“ Jacobseni „Ühe naise saatuseks“
muudetud „Marie Grubbe“, Pontoppidani „Surnute riik“,
Gjellerupi „Tuuleveski“ ja Paludani „Linnud tule üm-
ber“, EKK-l Anderseni kaunis suur valik „Muinasjutte“,
Anker-Larseni „Tarkade kivi“ ning „Marta ja Maria“ ja
Bang'i „Isamaatud“, Jensenist lisaks „Valikul“ „Madam
d'Ora“ ja „Ratas“. — Islandi kirjandust esindab EKK-l
Gunnarssoni „Õndsad on lihtsameelsed“ ja „Valikul“
Palssoni „Novelle Islandist“.

Soome kirjandusest tehtud eestinduste arv on teata-
vasti üks suuremaid. Kõigi nende teoste väärtust muidugi ei
tohi hinnata n.-ö. „ülemaailmse“ mõõdupuuga, vaid tuleb osalt
juurde arvestada — niisama nagu veel palju enam eesti algu-
pärase teoste puhul — n.-ö. kodususe lisaväärtust. Igatahes ei
saa selles soome tõlgete rohkuses „süüdistada“ ainult kirjastuste
„hõimuromantikat“, vaid ka lugejate huvi Soome lähedasi olusid
kajastavate teoste vastu.

Siingi on klassiliste teoste peakirjastajaks olnud EKS, kel-
lele aga eriti hilisemate kirjanikkude puhul on üsna energiliselt
sekundeerinud ka „Noor-Eesti“. EKS-il nimelt on ilmunud Kivi
„Seitse venda“ ja „Nõmmekingsepad“, Järnefelt'i „Isamaa“,
Aho „Vaikne meri“, „Panu“, „Raudtee“ ja „Kas mäletad“,
E. Leino „Helkalaulud“ ja „Simo Hurt“, Pakkala „Lapsed“,
A. Kallase kogutud teosed, Sillanpää „Vaga viletsus“,
antoloogiatena „Kanteletar“ I, II ja „Valik soome laule ning bala-
laade“. Trükkis on praegu „Kalevala“ uus tõlge iluväljaandes.
„Noor-Eesti“ on toonud veel suurema rea töid, nagu: Aho
„Õpetaja tütar“ ja valik jutustusi ning laaste, Järne-
felt'i „Greta ja tema Issand“, Linnankoski „Laul
tulipunasest lillest“, Jotuni „Argielu“, Leino „Musti“,
Kianto „Räbalaranna Jooseppi“, Larin Kyösti „Kroonu
tüürimees“, Pakkala „Elsa“, Lehtose „Putkinotko“ ja
„Sakris Kukkelman“, Sillanpää „Silja“, Haanpää „Kasarmus
ja õppeväljal“, jm. EKK-l on ilmunud Sillanpää tõl-
keid („Inimesed suviöös“, „Mehe tee“), Kianto „Punane joon“
ja Valtari „Võõras mees tuli tallu“, mujal Leino „Ühe-
päeva liblikad“, Linnankoski „Pagulased“ jt. Ülejäänud
tõlked kuuluvad enamvähem ajaviitekirjandusse, samuti nagu

peaaegu kõik „Looduse“ soome tõlked (Valtonen, Kojo, Järventausta). Paremiku neist moodustavad „Loodusel“ Talvio „Kured“ ja Valtari „Suur illusioon“, Aho „Õpetaja proua“ Tall. E. Kirj.-Ühisusel ja Järnefelti „Minu Marta „,Tapril“.

Romaanide alal pole soome kirjandusest jäänud tõlkimata tõesti enam palju väärtuslikku, küll aga muudest kirjandusliikidest.

3.

Kokkuvõttes kõigi rahvuskirjanduste kohta võime seega nentida: meie praegune väärtuslikum tõlkekirjandus¹⁾ on loodud peaaegu ainult riikliku iseseisvuse ajal ja kasvanud üllatava kiirusega just viimasel aastakümnel, eriti mitmesuguste seeriaväljaannete abil. Arvestades aja lühidust, on meie tõlkekirjanduse saavutused küllaltki suured ja kui otsustada tõlgete arvu järgi, siis võivad need mõnegi uuemaegse kirjanduse alal võistelda juba ka teiste väikerahvaste, näit. soome kirjanduse omadega (ilmselt pole soome keeles viimasel ajal ilmunud näit. nii palju tõlkeid ungari romaanidest).

Kui aga kõrvale jätta paljud „kerged“ romaanid ja otsustada ainult klassilise väärtusega kirjanduse järgi, siis on meil seisukord ometi veel palju soovida jättev, paiguti isegi veel üldse mitte täisealise kultuurrahva mõõtu välja andev (näit. antiikaja, lääne-euroopa vanema klassika ja üldse värsivormilise luule äärmiselt vähene esindus!). Eriti vanemate klassiliste teoste ja süstemaatiliste esinduskogude (antoloogiate) loomisele tuleb meil seega veel erilist rõhku panna järgneval „kümmeaastakul“. Teiseks tuleks selle kõrval senisest enam ja süstemaatilisemalt tutvustada ka päris kaasaegse väliskirjanduse tõesti väärtuslikke ja edasiviivaid uudissaavutusi. Muidu oleks soovitatav romaanide, eriti keskpäraste romaanide tõlgetega mitte enam senisest suuremas tempos küllastada meie raamatuturgu, kuna see takistab teiste väärtteoste levikut.

Kirjastustest on kõik neli praegutoimivat suurt kirjastust kui ka väike, aga küllalt hea valikuga „Valik“ tegutsenud

¹⁾ Ainult väärtuslikumat esile tõsta tahtes ei ole käesolevas ülevaates palju arvestatud varasemaid või ka muidu puudulikke tõlkeid, kuigi neid, näit. näidendeist on ilmunud mitmeid ka klassiliselt autoreilt (näit. Ibsenilt Leokese kirj.). On siiski võimalik, et eeltööde puudulikkuse tõttu on mainimata ka mõni suurem väärtteos, eriti väikeste kirjastajate väljaandeis.

intensiivselt, vahel võib-olla liigagi agaralt tõlgete kirjastamisega, ja kõik on avaldanud ka klassilise väärtusega romaanide eestindusi. Ometi paistab viimaste osatähtsus igal kirjastusel oleval tublisti erinev. Kõige intensiivsem on olnud tõlketegevus üldse, aga ka puht a j a v i i t e l i s t e tõlgete kirjastamine „Loodusel“, selle järel tuleb kergemasisuliste tõlgete hulgaga „Noor-Eesti“ ning Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, kuna EKS-i tõlked valdavas enamikus, eriti viimasel aastakümnel, peaaegu täiel määral kuuluvad klassikasse. EKS on töötanud ka siin pioneerina, alustades süstemaatilisemat klassika tõlkimist juba 1922. a. ja juhtides seda kuni praeguseni. Erakirjastuste tõlgete arv ületab EKS-i oma küll mitmekordselt ja nendeski leidub rohkesti väärtromaane, aga — ja see on erakirjastuste seisukohalt ka üsna arusaadav — nende headegi teoste valik piirdub peaaegu ainult viimase 40—50 aastaga, või õigemini umb. ajaga 1880—1920, jättes välja peaaegu kõik enne seda aega ilmunud suurteosed ja enamasti ka kõige uuemad, kas vähetuntud või liiga moodsaks ja raskeks peetud tööd kümnest või kahekümnest viimasest aastast. Kuni XIX saj. keskpaigani või isegi umb. 1870. a. ilmunud tööde tõlkeist on valdav enamik, enne XIX sajandit ilmunud töist aga 90—100% EKS-i välja antud.

Edasi puutub silma selge vahe kirjandusliikide järgi. Välja arvatud ainult paar-kolm väikest erandit (Shakespeare'i ja Heine tõlked „Noor-Eestil“), ei usalda erakirjastajad üldse välja anda värsitõlkeid ja kõik, mis me sel alal omame, on ilmunud EKS-il. Samuti on erakirjastuste juures üsna vähe avaldatud paremaid näidendeid ja isegi novelle (välja arvatud LUB, kus eriti algul ilmus mitmeid väärtnovelle).

Mis puutub edasi järgmisse äärmiselt tähtsasse punkti, tõlgete täpsusse ja kirjandus-kunstilisse väärtusse, siis on siin muidugi raske otsustada väga üldistavalt. Aga on juba peaaegu ennaklikult selge, et juhul, kus näit. kirjastus maksab oma tõlgete eest poole vähem kui honorariga küllaltki kokkuhoidlik EKS (kel taks on umb. 80—100 senti 1000 täheruumi eest), siis tõlkimine on viidud ainult tõttava käsitöö tasemele, kus ei püüta ega suudetagi edasi anda originaali täit väärtust ja ta stiili omapärasemaid toone. Loomulik, et seal ei saada tarvitada nii tuntud ja vastutusvõimelisi tõlkijaid nagu EKS-is, veel vähem nõuda neilt korralikku tööd. Kui aga arvestada, et isegi mitmete vilunud tõlkijate tööd EKS-is on veel tulnud mõne spetsi poolt peaaegu rida-realt kontrollida ja täpsustada (näit. „David Copperfield“), siis saame umb. kujutluse, kui palju

on vaja vaeva ja kulu, et meistriteost edasi anda tõesti täiesti adekvaatselt. Aga teiselt poolt näeme ka, kui odavasti võib läbi saada, kui rahuldutakse ainult originaali peamõtte edasiandmisega, kui raskemad sõnad või kunstipärasemad väljendused või terved laused lihtsalt välja jäetakse või sõna-sõnalt ümber kisutakse (ühes hiljuti ilmunud romaanis näit. kõneldakse isegi tavalise kohvitassi „kõrva“ asemel selle „sangast“) jne. Saame aru, kui kerge on seeriaraamatuidki vorpida, kui kirjastus ise „liiga pikast“ (muidugi ainult äri seisukohalt) romaanist mõne peatüki lihtsalt amputeerib, või näit. norrakeelseid originaale laseb tõlkida soome või saksa tõlke järgi, kiirustamise korral pikema romaani tükkideks jagab ja neist igauhe eri tõlkijal laseb valmis masindada jne. Ei ole ime, et nii mõni tähelepanelikum lugeja imestades küsib: millest see tuleb, et mõnes seerias kõigest maailma äärtest tõlgitud „suurteosed“ kõik näivad olevat kirjutatud ühesuguses ja ühteviisi lamedas ja hooletus stiilis?

Kuid küllalt sellest piinlikust küsimusest. Kõik see EKS-i tõlketegevuse heade külgede esiletõstmine ei ole mõeldud mitte tema eriliseks kiitmiseks — seltskondlikul alusel ja riiklikul toetusel töötava asutisena ta on olnud kohustatud seda tegema nii ja võib-olla veel enamgi. Veel vähem on kõik see võrdlus juhitud erakirjastuste halvustamiseks — nad, olles sunnitud töötama enamvähem ainult äri vaatekohast, poleks ju ehk palju võinudki teha teisiti. Ainus, mida EKS-i töö esiletõstmisega tahtsin toonitada, on see: EKS-il maailmakirjanduse tõlgete väljaandjana on olnud erakordne osa meie kirjanduskultuuri arengus, ja tal on see veelgi, seda tegevust ta ei tohi mitte lõpetada ega soiku jätta, sest seda ei suuda jätkata ükski erakirjastus. Kui EKS majanduslikel põhjustel muidu on sunnitud oma tööd vähendama või osalt katkestama, siis ei tohi seda lubada seltskond ega riik, vaid peavad temale appi tulema.

Ent heitkemgi nüüd lõpuks kiirpilk ka kogu seni vaadeldud EKS-i tegevuse majanduslikule küljele.

Kokku on EKS iseseisvusajal tõlkekirjandust välja andnud 124 teost (nende seas ka väike arv väiksemaid noorsooraamatuid ja paar uustrükingut) üle 30 000 lk., mille koguhind on umb. 320 kr., kogutiraaž umb. 217 000 eksemplari. Neist on praegu veel laos üle 42 500 eksemplari, kuna rahva sekka on läinud umb. 174 000 eksemplari ehk natuke üle 80%.

Ühe raamatu kohta keskmisi arvusid vaadeldes võime nentida, et kirjastatud raamatute maht on järk-järgult tõusnud, olles

I mainitud perioodil umb. 200, II umb. 250 ja III, s. o. praegu, umb. 350, kokku keskmiselt 244 lk. Tiraažid seevastu on aga järjest langenud, olles algul umb. 3000, II perioodil umb. 2000, kriisi ajal 400—1000 ja nüüd jälle umb. 1300 — kogu aja kohta keskmiselt 1700. Seda tiraaži langust pole muidugi heameel konstateerida, sest vastavalt tiraaži vähesusele peab tõusma ka hind. Üksikraamatu hind on keskmiselt tõusnud umb. 2 kroonilt I perioodil umb. 4 kroonile praegu, kusjuures muidugi tuleb arvestada, et ka keskmine raamatu maht on tõusnud, nagu nägime. Õigema kujutluse annab meile keskmine 1 lehekülje hind, mis oli näit. 1924. a. 0,83 senti ja 1938. a. umb. 1,12 senti. Kui arvestada, et raamatute välimus ja ka sisuline kvaliteet on tublisti paranenud, ei ole see hinna kallinemine kuigi suur või koguni: see on peaaegu olematu. See aga näitab ühtlasi seda, et kirjastustingimused on kujunenud äriiselt palju halvemaks, ja et kirjastus nüüd enam kui poole väiksemat tiraaži ometi müüb keskmiselt umb. sama leheküljehinnaga, võttes seega väiksema leviku kulud lihtsalt enda kanda. Veel ennastohverdavamana selgub meile aga kirjastuse tegevus siis, kui vaatame sellegi tiraaži tege-likku levikut. Müüdüd (ja muidu levinud) on 1920. aastate 3000—2000-lise tiraažiga toodangust keskmiselt umb. 90%, 1930. aastate alguse toodangust umb. 70%, viimase perioodi tõist aga ainult vaevalt 25%, kuna siis umb. $\frac{3}{4}$ sellestki vähesest tiraažist veel ootab laos! Keskmine „Maailmakirjanduse“ seeria köite levik ei tõuse esimesel aastal palju üle 300 ega 2. ja 3. aastal üle 350 eksemplari, kuigi aastakäiguna tellides sellelt saab veel tunduva hinnaalanduse. Muidugi peame arvestama, et varasemat toodangut levitati ka üsna rohkesti odavmüükidel ja preemiatena hilisemate seeriatellimuste puhul, ning teiseks seda, et praegust „Maailmakirjandust“ nii välimuselt kui sisult klassilisena võidakse pidevalt müüa ka veel 20 ja enama aasta pärast. Kuid kõigest hoolimata kõnelevad need arvud selget keelt, et kogu selle seeria väljaandmine seisab äriiselt kaugelt alla nullpunkti, andes mitte ülejääki, vaid nõudes üsna tunduval määral j u r d e m a k s u. Kokku viimase kolme aasta jooksul ongi Selts (büroo andmeil) pidanud seeriasse paigutama enam, kui ta on tagasi saanud, s. o. siis k a u a k s a j a k s juurde maksma umb. 13 000 krooni. Ja ainult 2000 kr. sellest on saadud toetusena Kultuurkapitalilt!

Need arvud on masendavad igale äriinimesele ja murettekitavad ka igale kirjandusesõbrale, sest on küsitav, kaua EKS jaksab sellist koormat edasi kanda, kui levik või siis jälle väline toetus ei suurene. Selge on, et teataval määral see vähene levik

ja sellest tingitud juurdemaks on loomulik sellise kirjan-
duse puhul, mis oma sisult kahtlemata on vähemturuline, n.ö.
aristokraatsem kui see, mis EKS välja andis 10—15 a. eest. Kes
aga selle „aristokraatsuse“ pärast juba põhimõtteliselt tahab
tõsta hädakisa, see peaks seda veel palju enam tegema ka näit.
ülikooli pärast, kus ju iga üliõpilane samuti nõuab juurdemaksu
mitu korda enam kui alg- või keskkooliõpilane ja kus terve asu-
tise iga-aastane „puudujääk“ on üle miljoni krooni. Kui veel
võtta näit. teadlasi, kirjanikke, sõjaväelasi jne., siis on neile
„juurdemaks“ igaihele vägagi palju suurem kui tavalise üliõpi-
lase puhul. Kui kõike seda „aristokraatset“ kultuuri ja selle
asutisi siiski endastmõistetavalt toetatakse, siis ei ole iseendast
palju, kui väikese juurdemaksuga aidatakse ülal pidada ka meie
tõlkeklassika „instituuti“, mille tarvitajaid pole väga palju arvu-
liselt, mille mõju aga meie üld- ja siis ka rahvakultuurile on
niisamuti vajalik nagu muul alal kõrgemate haridusasutuste oma.

On vastuvaidlematu: meie kirjanduskultuuri üheks tähtsa-
maks praktiliseks ülesandeks on luua suurem aine line
põhika raskema tõlkeklassika soetamiseks, ilma selleta on selle
areng püsivalt sunnitud kidunema ega saa me kunagi järele muile
kultuurrahaile. Mujal väikemaades (näit. Soomes) on selle eest
hoolitsemisele asutud isegi enne kui algupärase loomingu toeta-
misele, sest viimane jaksab korralikuma turu juures end siiski
paremini tasuda kui näit. rasket vaeva nõudev, kuid väheminev
värsikujuline tõlkeklassika, mille suur üldinimlik väärtus
kaugelt ületab ta väikese turu väärtuse. Seepärast aga teda
hinnata ainult ta turuväärtuse järgi ja jätta ta viljelemine ainult
sellest saadud abi hooleks, s. o. nõuda, et ta ennast ka meil
kohe „ise tasuks“, tähendaks sama rahvuskultuurilist endapimes-
tust nagu nõuda, et kool või ülikool ennast ise tasuks, s. o. end
toidaks ainult oma õppemaksudest. Viimast ei nõua meil keegi,
Raamatufondi auhindamiskomisjonis näit. aga korrutatakse ikka,
aastast aastasse väidet: „kõigepealt auhinnad meie oma kirjan-
dusele“. Nõndap siis jagatakse neid auhindu ja -hinnakesi ka
kaunis keskpärastele teostele, kuna ikka jälle täiesti kõrvale jää-
vad isegi üsna esmaklassilised värsitõlked — olgugi nende auto-
reiks nimed, nagu G. Suits, M. Under ja A. Oras. Ollakse nagu
pimedusega löödud mitte nägema, et hästi tõlgituina, s. o. tege-
likult ümberluuletatuina ka need teosed on juba meie kirjan-
dus, mitte enam võõras, ja et nad sel juhul meie kirjandusvara
tegelikult rikastavad palju enam kui neist väärtuse poolest
palju kehvemad keskpärased algupärandid. Ei nähta, et nagu
koolil, riiklikul teatril jne., nii ka neil on suur pedagoogi-

line väärtus, s. o. üldist kultuuritaset tõstev mõju niihästi otseselt kui ka kaudselt.

Võib-olla on see tõlkeklassikale osaks saanud unustus põhjustatud ka sellega, et meie kirjanduse toetuse, eriti Kultuurkapitali on n.-ö. kätte võidelnud just kirjanikud ise ja seda siis nagu loomulikult püüavad jagada ka just oma algupärasele toodangule. Kuid näib, et ka siin on tegemist liialdava arusaamatusega, sest loomulikult on ju ka kõrgekunstilise klassika tõlkijaiks peamiselt kirjanikud ise. Tõsi küll, erandena leidub ka mõningaid enamvähem ainult tõkeliseks ümberloominguks predisponeeritud autoreid, kelle tõlgete väärtus ületab nende algupärase loomingu (nagu näit. vennad Schlegelid Saksas, P. Cajander Soomes) või kes viimast üldse pole viljelnud (nagu A. Oras meil), kes aga siis just tõkeluuletajaina on olnud erakordselt viljakad ning väärtuslikud. Viimased on aga üldiselt siiski erandid. Valdavas enamikus tegelevad värsi-tõlkijaina siiski nn. loovkirjanikud ja nii oleks kunsttõlgete eest saadav toetus neilegi väga teretulnud abiks. Jah, võib isegi öelda, et mõnegi end aastast-aastasse kordava, aga ära elamise sunnil ikka jälle uute teostega esineva autori loomingu legi oleks see kasulik, kui ta selle kõrval vahel süveneks mõnesse maailmakirjanduse meistrisse, omandades selle eestipärasusest uusi nii sisulisi kui ka vormilisi kogemusi. On ju otse võimatu kujutella, et keskmine autor, kes 10—15 a. jooksul on avaldanud kümnekond värsikogu või paarkümmend proosaköidet, jaksaks neis kõigis olla vajalikult värske ja uudne, — just tema algupärase loomingu nimel on temale vaja võimaldada vahel puhkust, väljapääsu oma kitsast minast. Ja seda võimaldab klassilise tõlke tegemine umbes samuti kui välismaareis — kuid muidugi ainult eeldusel, et sellesse tõesti saab süveneda.

Meie värsiline tõlkeklassika ilmselt ei suuda areneda tarviliku kõrguseni ilma, et seda võimaldataks süstemaatilise toetusega nagu muiski väikeriikides. Ja selleks oleks vaja luua meilgi uus erikapital, mille ülesandeks oleks toetada just ja ainult klassilist tõlkekirjandust, kas siis otseselt makstes autoreite honorarid või andes toetusi või odavaprotsendilisi laene kirjastustele, kui ka auhinnates suuremaid õnnestunud tõlketeesid.

Seni kui seda erikapitali ei ole, tuleb samaks otstarbeks juhtida senisest suuremal määral summasid Kultuurkapitalist kui ka Raamatufondist.

Aug. Annist.

FILMIST JA KIRJANDUSEST.

Käsitella filmi kirjanduse kõrval ühises kunstide rubriigis võib paista mõnelegi kultuuriharrastajale vääranana, kuna ollakse harjunud vaatama filmile kui tõusikule aristokraatide-kunstide ala piiril. Ja veel enam: kino kirjanduse võistlejana pälvib teinekord mitte üksi halvaks panu, vaid hukkamõistugi.

Kas aga oluliselt kino tarvitseb ja peab olema kirjanduse võistleja, ja kõrvalküsimus: kas film ongi päriskunst? Ja kui

film võistleb kirjandusega, kas on ta siis see pahim konkurentide seas?

Kes ja mis kõik ei võistle kirjandusega! Sport, mängud, kino, ajaleht, raadio, soliidsema ning jõukama häärasrahva juures: klubi, lokaal, seltskonnaelu jms. Vaesele kirjandusele ei ole tõesti enam jäänud inimese tähelepanu vallas kuigi avarat nurka.

Kuid ons kino ja film nende kirjanduse nurkasurujate malevas see kõige halvem, narrim, vihasem, vääritud? Kas ümberpöörduvalt film sellejuures ei anna omakorda kirjandusele hingamis- ja uusi avaldusvõimalusi ning kõlapinna laienemist?

Kino ja film — lihtsuse pärast ütleme film — ei ole kirjandusele sandim võistleja kui viimase oma ülekäteläinud õde või õigemini poolõde — ajaviitekirjandus, raudteejutt, kriminaallugu, kõdi- ja kõmukirjandus. Film on, s. t. ta võib olla neist parem ja kunstina on ta seda kahtlemata. Sellisena ta ei olegi enam nagu võistleja, vaid sõber, kaastegur, võimendaja või siis jälle lihtsalt kui vääriline liige ühises kunstide peres.

Kui kirjandust käsitleme puht haridus- ja õpetusvahendina, siis on film see ideaalseim kirjanduse abiline (maadeteaduse, bioloogia, füüsika, arstiteaduse jm. puhul). Siin leidub alasid, mille õpetamisel ja uurimisel hästi ei kujutlegi teadusliku ja õpetusfilmi, nn. kultuurfilmi hülgamist. Kuid võttes kirjandust ilukirjandusena, esteetilise distsipliinina ja eetilise tegurina — nii nagu me seda tavaliselt mõistame, siis võime küll ütelda, et kirjandus ei vaja filmi. Aga film omas nõudlikumas vormis ei saa läbi ilma kirjanduseta, s. o. ta vajab viimast kui idee ja mõtte kandjat, kui psühholoogilise koe väljatöötajat, kui faabula punujat, kui dialoogi allikat, ühe sõnaga kui sõnalise vormi loojat.

Äsja piiritlesime kirjanduse mõistet; sama tehkem ka filmi suhtes ja käsitelgem teda järgnevalt helifilmina, sellisena, nagu ta meie kinodes igas programmis moodustab selle peamise osa: draama, komöödia, segamäng kõnest, laulust, tantsust — ja ikka mingi faabula kantuna ning arengus ümmarguseks tehtuna, ütleme romaanina, näidendina, vaatamänguna, loona k i n o e k r a a n i l. Kuid mitte paljas filmitud näidend, dramatiseeritud romaan, vaid oma filmiloojika ja -olemuse põhjal loodud kompositsioon, liikumine. (Film on sündinud liikumisest ning pildist ja liikumine, tegevus on tema peatunnuseid.)

Kui võrdleme sääraselt mõistetud filmi ja eespool määrateldud kirjandust, siis leiame, et nad võivad ja peaksid olema head sõbrad. — Et film kirjanduse välja suruks, see ei olene paratamatult filmi olemasolust. Kui inimesele kasvatus ja kooli poolt on selgeks tehtud ja armsaks saanud kirjanduse, hea kirjanduse

lugemine, siis jääb ta sellele truuks elu läbi, nähku ta sekka nii palju häid filme kui tahes. Üks neist ei asenda teist, nagu teatergi ei asenda kirjandust ega saa teda maha võistelda. Film on kunstina lihtsalt öeldes üks samm, kuid suur ja kardinaalne samm teatrist edasi; nagu teater sünteeskunstina hõlmab kirjandust, kujutavat kunsti, muusikat, tantsu, nõnda film omakorda haarab endasse kõik loeteldud ja lisaks teatri endagi, esildades nõnda laiendatumat sünteeskunsti. (Kuid jällegi oma s filmilises olemuses, mis teoreetikute poolt veel ei olegi päris kindlaks määratud, kuid mida me selgesti tajume, olles tegelikult filmidega pidevamalt ja lähemalt tutvunud.)

Et film üldse võib olla kunst, selle vastu on palju vaieldud ja seda on pahatihti eitanud ka film ise oma valdavamas äritsevas toodangu osas, kus ta spekuleerib vaid sensatsiooninõudele, tungelu impulssidele, pealiskaudsusele, ajaviiteisudele, moodsa muinasjutu tarbele ebateadlikus publikus jpm. Kuid sama teeb ju ka operett ning revüü ja bulvariteater, kui neid juhitakse vaid äritsemismotiividest. See aga, et mainitud teatriharud üleannetult ja ebaväärikalt käituvad, ei õigusta veel süüdistama k o g u teatrit ebakunstis.

Samuti on filmiga. Äri- ja ajaviitefilmi kõrvale on tekkinud ja arenenud kunstiline film. Tarvitseb ainult meenutada neist mõnda, et ülearrustada teoreetilisi väiteid: Chaplini filmid („Suurlinna tuled“, „Moodsad ajad“ jt.), inglaste Rembrandt'i-film Charles Laughtoniga peaosas, nõukogude filmid nagu „Äike“, „Peterburi valged ööd“, „Gorki lapseõlv“ jt., ameeriklaste „Romeo ja Julia“ ning joonisfilmidest „Lumivalgeke“, prantslaste „Maternité“ ja „Carnet du Bal“ (demonstreeriti meil „Esimese balli“ nime all), ameeriklaste Paul Muni filmid, sakslaste E. Janningsi filmid, poolakate „Noor mets“, tšehhide „Noor armastus“ jne.

Ja veel: film on kunstiks kanoniseeritud mitmel maal, eriti tõsiselt Nõukogude Venes ja Prantsusmaal. Saksamaal asutati hiljuti oma filmiakadeemia ja kõrgemaid õppeasutisi on N. Venes mitu. Ja igal pool näeme esimese järgu teatritähti innukalt mängimas filmis: E. Jannings, E. Bergner, Anna Neagle, Leslie Howard, K. Hepburn, Pierre Blanchard, Harry Baur, Véra Korène, Paula Wessely, hulk vene teatrikuulsusi jt., et nimetada vaid üksikuid. Ja lõpuks, kirjanikud ise on hakanud filmi käsitlema täie tõsidusega, kirjutades stsenaariume, lastes kasutada oma romaane ja näidendeid ja avaldades muidu tunnustust filmile. Kuid sellest veel allpool.

Ning veel lõpuks: riiklikud ja akadeemilised auhinnad pari-
maile filmidele mitmel maal (ka demokraatlikes riiges) räägivad
omakorda filmi tunnustamisest kunstina.

Filmil on raske läbi saada ilma kirjanduseta, kirjandus aga
ei vaja sugugi filmi. Kumbki neist rahuldab eri tarbeid. Film
räägib eeskätt silmale, — kirjandust võib aga lugeda pimegi.
Nähtamatu film ei ole üldse enam film, see on parimal juhul
kuuldemäng. Kuulatud kirjandus aga jääb sajabrotsendiliselt
kirjanduseks. Kuid on ka alasid, kus film annab hulga silmi ette
kirjandusele, s. o. fantastilis-utoopiline riik, mis oma filmilise
konkreetsusega ületab kirjanduse kaudu saadud umbkaudsed
aimused. Veel enam aga seiklusmaailm, ruumilis-perspektiivi-
lised avarused, isegi ääretused, samuti tegevuspaikade, masside,
nende liikumiste jm. silmaga katsutavus jms. Loomulikult selle-
alaline kirjandus kahaneb sellekohaste filmide kasuks.

Nii lahkuminevad kui need kaks kunsti on, annavad nad
parimaid tagajärgi koostöötamisel. Minu ametialalised kogemu-
sed 4 a. jooksul ja üle 1200 programmifilmi läbivaatamisest luba-
vad mul väita, et kunstiliselt väärtuslikumad filmid on tekki-
nud tugevasti ülekaalukail juhtumel siis, kui filmi stsenaariumi
aluseks oli kirjanduslikult väärtuslik teos või kui stsenaarium ise
oli sellega ekvivalentne.

Ei ole haruldased need juhtumid, kus ühe filmi stsenaariumi
on kirjutanud kaks meest, selle teose alusel on siis omakorda
nn. „vântraamatu“ valmistanud kolm isikut. Ometi selle viie-
pealise kamba kirjandus-tehnilise koostöö alusel vândatud film
on jäänud lihtsalt tosinteoseks. Kambatöö-filmimisi juhtub sa-
geli, ometi ei suuda need võistelda näit. kirjanik H. G. Wellsi
ainutööga — stsenaarium ja „vântraamat“ ühe ja sama autori
oma — ega ka mitte kaugeltki selliste filmidega, mille „vântraa-
mat“ on valmistatud tuntud kirjandusliku teose alusel. Nii
oleme näinud mõjukaid, soliidseid, meeolelukaid ja kunstiraa-
mides peetud filme: K. Hamsuni „Viktooria“ („Paan“ on veel
tulemas), Ibseni „Rahvavaenlane“, Max Halbe „Noorus“, G.
Hauptmanni „Enne päikeseloojakut“ (filmitiitel „Valitseja“),
Gogoli „Taras Bulba“, Dostojevski „Kuritegu ja karistus“,
Shakespeare'i „Romeo ja Julia“ ja „Suveöö unenägu“, millest esi-
mene andis otse täiusliku elamuse aastaise ulatuva järelkajaga;
edasi Tolstoi „Ülestõusmine“, Pearl Buck'i „Õilis maa“, Flau-
bert'i „Madame Bovary“, A. Tolstoi „Peeter I“, Remarque'i-fil-
mid, „Maria Stuart“, Hugo „Viletsad“, Sudermanni „Kodu“,
M. Twaini „Tom Sawyer“, B. Shaw „Pygmalion“, St. Zweigi

„Amokijooksja“, poola auhinnatud film „Noor mets“, Dickensi „David Copperfield“, Arno Holz'i „Traumulus“, H. G. Wellsi „Tuleviku maailm“ ja „Nähtamatu inimene“, Puškini „Dubrovski“, Burnett'i „Väike lord Fauntleroy“, O'Neill'i „Oi noorus“, O. Wilde'i komöödiad, Molnári „Pál-tänava poisid“ jt.

Et õiglase olla, siis olgu mainitud, et on valmistatud arvukalt filme, mis just ei baseeru tuntud kirjanduslike teostel, kuid sellest hoolimata omavad kõiki kultuurse ning kunstilise filmi tunnuseid, sest filmiproduktendid jõuavad hästi maksta ja püüavad stsenaariumi kirjutamisele rakendada kvalifitseeritud sulamehi ning vaimujõude. Aga üks on kindel: kirjanduslike teoste kasutamisele filmibaasina on produktendid alati maiad, kui teosed on populaarsed ja kui nad painduvad filmiolemuse alla.

Sellised filmid populariseerivad laiemas massides kirjanduslike teoseid ja pakuvad ka kirjandusest teadlikele ringidele hüvanguid: kord saadud muljete ja elamuste värskendust, mis mõjub ju kui vanade heade sõpradega kohtamine, ja seda rahuldust, et film levitab miljonite sekka häid ideid ja humaanset kultuuri; seejuures teatrinaudingud heast mängust ja võimalus seda kord lugemisest omandatud kujutelmade abil kontrollida, seega võimalus filmietendusele intensiivselt kaasa elada.

Muidugi juhtub ju ka filmides kirjanduslike teoste kõrvalkaldumisi, kuid vähemasti vastloetelduis ei juhtunud seda häirivais mõõtuks.

Üldse film kui kõige kulukam kunstidest ja meelelahutuslikest vaatamängudest peab olema kõige demokraatlikum, võitma kõige laiemate kihtide poolehoidu. See määrab kõik need filmides esinevad kitsid, moodsad muinasjutud, sensatsioonid, elutõe- ja hingeteadusevastasused jm. Kuid et nende kõrval filmi- tootjad siiski söandavad valmistada kirjanduslike ning kunstilisi filme ja nendega kahjusid kannavad (vähemasti Eestis on enamik ideelis-kunstilistest ja kultuurfilmi kallakuga filmidest kas päris läbi kukkunud või vaevalt ots-otsaga kokku tõmmatud), see hea tahe ja prestiiži tõstmine nõuab täit tunnustust — just kirja- ja kunstirahva poolt.

Seda tunnustust on ka osutanud näit. B. Shaw, edasi M. Pagnol ja S. Guitry, kes ise on siirdunud filmi- tootmisele, edasi H. G. Wells, kes on kirjutanud rea stsenaariume, jmt., rääkimata väiksemaid vaimudest. Ja tervitatav oleks, kui meilgi kirjarahvas filmiarvustuses aktiivseks läheks ja sellega kaasa aitaks kino- programmide tõstmiseks.

Artur Adson.

Teine suurem liik Nõukogude Venes ilmunud eestikeelsest raamatust poliitilis-ühiskondliku ja propagandakirjanduse kõrval on õpperaamatud. Sellesse liiki võtaksime kokku kooliraamatud, teaduslikud ja populaarteaduslikud väljaanded ning rakenduslikud käsiraamatud. Kokku on selles liigis ilmunud kahekümne aasta jooksul 285 raamatut ehk üldtoodangust 36% (poliitilis-ühiskondl. ja propagandakirjandust 50% ja ilukirjandust 14%).

Allpool vaadeldavas liigis on õige märgatav osa koolide õpikuid, kokku 120 ümber. Nende ilmumine algab süstemaatilismalt ja laiemalt 1924. ja 1925. a. alates, kuna enne seda domineeris peamiselt poliitiline ja propagandakirjandus.

Et Nõukogude Liidus liita üle saja mitmesuguse rahvuse ja tõmmata liitu veel uusigi ning propageerida „kõigi maade proletaarlased, ühinege!“, siis arusaadavalt tuli eri rahvustele anda mõnesuguseid õigusi. Rahvusküsimus ja rahvuste liitmine koos rahvuse hävitamise püüetega on ajaloos ikka saanud raskemateks küsimusteks ja tekitanud tihti ülesaamatuid raskusi. See oli ka Nõukogude Vene loojatele ja võimu-meestele täiesti selge. Seda on rõhutatud nii kongressidel kui põhimäärustes ja programmides, nagu seda juba eelmisteski osades nägime. Õige piltlikult kirjutab sellest aga J. Stalin: „Venemaa kodanlise revolutsiooni ajastul (1917. a. veebruarist peale) kandis rahvuslik liikumine ääremaal kodanlis-vabastuseliikumise iseloomu. Venemaa rahvused, keda vana kord aastasadade jooksul rõhunud ja kurnanud oli, tundsid endis esimest korda jõudu ja tormasid võitlusesse kurnajate vastu. „Rahvusliku rõhumise likvideerimine“ — see oli liikumise loosungiks. Venemaa ääremaad kattusid silmapilkselt „üldrahvuslike“ asutustega. Liikumise eesotsas sammus rahvuslik, kodanlis-demokraatlik haritlaskond. „Rahvuslikud nõukogud“ Lätis, Eestis, Leedus, Gruusias, Armeenias, Aserbaidshanis, Kaukaasias, Kirgistanis ja Kesk-Volga maal; „Rooda“ Ukrainas ja Valge-Venemaal... — need on need üldrahvuslikud asutused, millede ümber rahvuslik kodanlus jõudusid kogus. Jutt oli tsarismist kui rahvusliku rõhumise „algpõhjusest“ vabanemisest ja rahvuslike kodanliste riikide moodustamisest. Rahvuste enesemääramise õigust seletati kui rahvusliku kodanluse õigust ääremaal võimu oma kätte võtta ja Veebruarirevolutsiooni „oma“ rahvusliku riigi asutamiseks kasutada... Mõned kujutavad ääremaaade „valitsuste“ võitlust kui võitlust rahvusliku vabastuse eest nõukogude võimu „südametu tsentralismi“ vastu. Kuid see pole õige. Mitte ükski võim maailmas ei ole nii laialatuslikku detsentralismi lubanud, mitte ükski valitsus maailmas ei ole rahvastele niisugust rahvuslikku vabaduse täiust annud, kui nõukogude võim Venemaal“¹⁾.

J. Stalin, rääkides Venemaa rahvaste enesemääramise õigusest, tähendab, et „enesemääramise õigus on vajalik punkt rahvusküsimuse lahendamisel“. Neile rahvustele aga, kes ühel või teisel põhjusel paremaks peavad terviku raamidesse jääda ja kui need rahvused elavad koos

¹⁾ J. Stalin, Marksism ja rahvus- ning asumaade küsimus, lk. 65—67. Moskva-Leningrad, 1936.

teataval territooriumil, siis on seal „oblasti-autonoomia kui vajalik punkt rahvusküsimuse lahendamisel“. Kolmas liik on laialipillatud rahvused, kuhu ka meie suguvennad Venemaal kuuluvad. Nende kohta ütleb Stalin: „Vähemuse rahulolematuse ei tule mitte rahvusliku liidu puudumisest, vaid emakeelse õiguse puudumisest. Andke talle õigus oma emakeelt tarvitada, — ja rahulolematuse kaob iseenesest. Vähemuse rahulolematuse ei tule mitte kunstliku liidu puudumisest, vaid emakeelse kooli puudumisest. Andke talle seesugune kool, — ja rahulolematusel kaob igasugune alus. Nii siis, igakülgne rahvuslik üheõiguslus (keele, kooli jms. alal) kui vajalik punkt rahvusküsimuse lahendamisel, Venemaa kõigist rahvustest tööliste liitmise kohapeal ühtsetesse ja terviklikkudesse kollektiividesse, seesuguste kollektiivide liitmine ühtseks parteiks — niisugune on ülesanne“²⁾).

Nõukogude valitsus tagas oma rahvastele nende kultuurilise ja rahvusliku isolemise. Erilise tähelepanu osaliseks selles küsimuses said nn. „mahajäänud rahvad“, kes kuni oktoobrirevolutsioonini elasid kottpimedas. Kui Nõukogude Vene valitsus oma programmides ja otsustes antud lubadusi nii sageli pole suutnud lunastada või pole koguni seda püüdnudki teha, siis rahvus- ja rahvahariduse küsimused on need, mida on korraldatud ja teostatud, kuigi üldise olustiku tõttu mitte seevõrra, kui seda on räägitud programmides ja kõnedes. Rahvusvaheline tööliste liit ja vendlus pidi purustama kapitali kui rahvusvahelise jõu. Seda rõhutab Lenin oma paljudes kõnedes rahvusküsimust käsitledes³⁾.

Et ei saa olla rahvusküsimust ilma vastava rahvuse keeleta ja koolita, siis on sellelgi Nõukogude Liidu rahvaste juures oma koht. Eestikeelse kooli korraldus N. Venes ühtub sealse alg- ja poliitilise kooli korraldusega. Puuduvad eestikeelsed erikoolid, keskkoolid ja kõrgemad tehnilised jms. koolid. Kuigi me teame seal olevat ka tööraha ülikooli, siis ei vasta see ometi mingile kõrgemale koolile. Eestikeelne kool on olemas vaid alghariduse ulatuses.

Algkoolide kõrval, mille sihiks ja ülesandeks oli „kirjaoskuse“ ja „tehnilise oskuse andmine“ ja mis pidid istutama noortesse kommunismi, asutatakse Leningradis 1918. a. juunis Eesti Tööraha Ülikool. See ülikool kutsuti ellu Venemaa üldise koolikorralduse eeskujul kommunismi propaganda ja juhtide ettevalmistamiseks. Tööraha ülikoolid pidid looma kohapealse haritud organisaatorite kaadri.

Üheks tõsiseks takistuseks rahvusautonoomiate teostamisel Nõukogude Venes on „suur puudus kohaliku päritoluga haritud jõududest, puudus instruktoritest erandita kõigis nõukogulise ja parteilise töö harudes. See puudus pidurdab paratamata niihästi hariduslikku kui ka revolutsioonilis-ehituslikku tööd ääremaadel“. Üheks hädaabinõuks peetakse küll endiste „rahvuslike haritlaste rühmade“ ärakasutamist majanduslikudel, agraaralal, tootlustuse ja muudel ametikohtadel, kuid samal ajal peetakse väga vajalikuks arendada ääremaadel „rikkalikku kursust ja koolide võrku kõigil valitsemisealadel, et kohalikkudest inimestest instruktorite kaadreid luua, sest selge on, et ilma seesuguste kaadriteta on emakeelse kooli, kohtu, administratsiooni ja muude institutide organiseerimine äärmiselt raskendatud“⁴⁾.

Samal ajal aga on ka selge, et puht-proletaarlasele, kes vaevalt lugeda ja kirjutada oskab, ei saa anda kõrgemat ühiskondlikku teoreetilist haridust, vaid tal tuleb läbi teha vastav eelkool. Ja nii ongi „Eesti Tööraha Ülikooli põhjuskirjas“ ülikooli siht fikseeritud kahes

2) Samas, lk. 51—54.

3) N. Lenin, Rahvusküsimus. Leningrad, 1925.

4) J. Stalin, Nõukogude võimu poliitika rahvusküsimuse alal Venemaal. „Pravda“ 1920, nr. 226.

punktis, millest esimene määrab ülikooli sihi ning ülesande ja teine eelkooli. Need punktid on: „1. Tööraha ülikooli siht on pakkuda täiskasvanud tööraha liikmetele neid tarvilikku andmeid, mis arendavad ilmavaadet ühiskonna ehituse ja klassivõitluse asjus, selgitavad üleüldist arusaamist ümbritsevast loodusest ja tehnikast ning on tarvilikud teadvale tööleisele. — 2. Ülikooli juure asutatakse eelkool, kus need liikmed õpetust eesti ja venekeelses lugemises, kirjutamises ja rehkendamises saavad, kes ülikooli kursuste kuulamiseks küllalt jätkuvalt ettevalmistatud pole“ 5). See ülikool, mille kursus kestis 3—6 kuud, võetakse 1920. a. revideerimisele ja otsustatakse muuta pikemaajaliseks, kuid ka uue kava ja korralduse alusel töötav esimene kursus kestab vaid 6 kuud ja alles järgmist võidi pikendada 6 kuu võrra, aga seejuures ilmneb uus puudus. Puuduvad ringide juhatajad ja õpetajad. Selle likvideerimiseks otsustatakse avada „seminarium kõrgema kursuste lõpetajatele, kes kohased pedagoogilise töö jaoks“ 6). Nii omab parteikool astmelist kaju — esimene kursus, kõrgem kursus ja seminarium. Üldiselt annab üldhariduslik ettevalmistus end tunda veel järgnevaile aastail. 1923. aastal jagunesid kursandid hariduselt kõigi kolme astme järgi: algharidusega 171, kõrgema algharidusega 40, keskkooliharidusega 11 ja kõrgema haridusega 1 õpilane 7). 1923. aastal väljakujunenud õppeplaanid, mis järgnevaile aastail üldjoontes maksvusele jäid, olid: I. Ettevalmistus-kursusel (6 kuud): aritmeetika, vene keel, eesti keel, majandusteadus, bioloogia, geograafia, kultuuriajalugu, rahvusvaheline tööliikumine, Venemaa tööliikumise ajalugu, V. N. V. konstitutsioon, tööliikumine Eestis, ajalooline materialism, N. V. maapoliitika, N. V. majanduspoliitika, usk ja kirik, Venemaa Komm. Partei programm ja põhikiri, sektsiooni töö. (See kava on üldiselt maksev ka üldharidusl. algkoolide jaoks.) II astme kursusel (aastane ülikool) on kavas samad ained, mis I astme juureski, ning lisaks veel: saksa keel, füüsika, keemia, statistika, sotsialistliku õpetuse ajalugu, haridustöö, tööstuspoliitika ja kirjandusajalugu, kuna III aste (aastase kestusega lektoriteseminaarium) toob õppekavva lisaks marksistliku riigi ja õiguse õpetuse, spetsiaalaineid rühmis, psühholoogia, metoodika, filosoofia ajaloo ja loogika 8).

Kui siia juurde lisada veel üldhariduslike algkoolide kavas ettenähtud teadmiste ja oskuste tegelik rakendamine, mis seisneb näiteks telefoni tarvitamises, koosoleku juhatamise oskuses, kirj vahetuses, kirjanduse levitamises ja ajalehe tellimiste korjamises, aruannete koostamises, sõnumite koostamises ajalehtedele jne., siis on üldpilt Venemaa eesti koolide kohta enamvähem olemas.

Vastavad koolide kavadele ning eesmärkidele on ka sealsed õpperaamatud. Vana kooliraamat ei kõlvanud enam, samuti ka mitte meie eestikeelne õpperaamat. Lenin nimetab endist raamatut „vanaks kodanlikuks sodiks“ 9).

Kooliraamatud on enamalt jaolt kõik algkoolidele. Ainult üksikud on määratud ka 5. ja 6. õppeaasta jaoks. Domineerivad aabitsad ning lugemikud ja matemaatikaõpikud. Esimesed on loomulikult eestlaste koostatud (Kr. Kure, A. Raud,

5) Eesti Kool 1918, nr. 5, 20. juunil Peterburis, lk. 70 ja 71.

6) J. Palvadre, Kommunistlikud Ülikoolid ja Eesti Sektor kolmel aastal 1920—1923, lk. 14. Petrograd, 1923.

7) Samas, lk. 23.

8) Samas, lk. 25—27.

9) N. Lenin, Noorsoo kasvatusel, lk. 35. Leningrad, 1925.

Ed. Päll, Klarissa Vallner, F. Klimberg, Karl Trein, S. Kirsch, J. Mägi jt.), kuna matemaatika alal leidub enam tõlkeid. Eestlastest autoritena esinevad Jaan Depman, Ar. Vallner, J. Karu ja E. Pöögelmann.

Et kool peab üles kasvatama uue põlve, peab andma uue ideoloogia ja kasvatama juhte, siis määrab see ära ka uutele nõudeile vastava raamatu, mis maast-madalast peab lastesse istutama uusi ideid ja uut olukorda. Juba aabitsais ja esimese aasta lugemikes leiame peatükke, nagu: „Pariisi kommuun“, „Laste koosolek“, „Töölised ja kurnajad“, „Tööliste vabastamine“ jne¹⁰⁾. Tähtede õpetamise ja veerimise juures leiame näit. L-tähe käsitlemisel järgmist: L, l; Lee-nin; Kes on Lee-nin (juurde on lisatud, et õpetaja räägib sellega ühenduses lapsele Leninist) jne. Aga isegi matemaatika-ülesannete kogud pole kaugeltki vabad seesugusest tendentsist. Nii näiteks annab J. Karu ja E. Pöögelmanni „Matemaatika tööraamat“ 1. õppeaasta ühele osale niisuguse pealkirja: „Usk on töörahva vaenlane“ ja selles grupis on mitmeid ülesandeid, mis käsitlevad usuvastast tööd. Näiteks olgu toodud üks ülesanne sellest grupist: „Ennemalt pidas küla iga aasta 4 suuremat kirikupüha. Iga kirikupüha ajal kulutas iga majapidamine keskmiselt: 1 rbl. papile, 5 rbl. viina ja söögi peale. Mitu rubla andis üks perekond aasta kestel kirikupühade ajal välja?“ Üldiselt peab tähendama, et eestlastest autorid on matemaatiliste ülesannete koostamisel palju „leidlikumad“ ülaltähendatud suuna andmisel.

Eesti keele alalt on ilmunud kooligrammatikaid algkoolidele ja keskkoolidele ning algkoolide lugemike ja aabitsate kõrval ka kirjandusloolisi lugemikke keskkoolidele. Lugemikkude ülesannet ja sihti käsitleb eesti koolide ja emakeele-õpetuse juhtivamaid tegelasi ja parteikoolide korraldaja Joh. Mägi oma lugemiku eessõnas:

„Lugemik peab andma lastele asjalikku lugemismaterjali, mis kirjutatud lihtsal keelel, võttes arvesse lapse psükoloogiat. Iseäranis tähtis on inimese tööd valgustav materjal. Harilikult ignoreeritakse esimesel astmel ühiskondlikku teadust üldse, toonitades, nagu poleks lapsed kasvanud majanduse ja poliitika arusaamiseni. Kuid kodus, külas ja igal pool kuulevad lapsed selle aine kohta kõnet, mõtlevad selle üle — ja oleks täieline viga vaikides neist küsimustest mööda minna.“ Edasi ei tohi õpilasi „koormata liigse ilukirjandusliku materjaliga, stiililiste ega grammatiliste harjutustega. Grammatikal peab olema see puhas õpeabinõuline, praktiline iseloom. Teda on vaja õppida niipalju, kuipalju on seda tarvis õigekeelsuse ja õigekirjutuse otstarbel. Lõpuks on lapsi veel vaja tutvustada mitte üksi ilukirjanduse, vaid ka populaär-teaduslikkude tükkide keelega. Oleks väga kurb, kui lapsed kooli

¹⁰⁾ Vrd. Kl. Vallner, Aabits. Peeterburi, 1921.

lõpetades ainult ilukirjandust oleks lugenud. Lapsed omandavad koolist õige piiratud teadmisi. Kõike muud saavad nad raamatust teada, mida nad loevad peale kooli lõpetamise. Õpetlikkude tükkide kaudu peab lugemik neid ette valmistama populäär-teaduslike raamatute lugemisele“ 11).

Lugemispalad ilukirjanduse alalt on valitud väga mitmesse rahvusesse kuuluvate autorite töödest, eriti aga Nõukogude Vene eestlastelt. Kuid figureerivad ka vene endised kirjanikud, nagu Krõlov, Lermontov, Aksakov jt., ning enesestmõistetavalt ka M. Gorki, L. Tolstoi, A. Kollontai jt. Eesti autoreist esinevad A. Reinwald, L. Koidula, F. Kuhlbars, C. R. Jakobson, J. V. Jannsen, A. Grenzstein, E. Peterson, J. Hurt, M. J. Eisen, J. Bergmann, F. Kreutzwald, J. Liiv, G. Suits, F. Tuglas, E. Enno, O. Luts, E. Vilde ja palju teisi. Nii näeme, et isegi „papid“ on leidnud tee kommunistlike koolide lugemikkudesse, kuigi sama lugemiku eessõnas öeldakse, et „meie rahvakirjanduse materjal on olnud seni pappide monopooliks, mispärast ta eriti kirikliku moraali liistule tõmmatuna ära on moonutatud“ 12).

Eesti koolides on 5. ja 6. õppeaastal kavas eesti kirjanduslugu. Seejuures on 5. õppeaasta mõeldud Nõukogude Vene eesti kirjanikkude ja 6. õppeaasta eesti kirjanikkude käsitlemiseks. Seepärast pälvivad vastavad õpikud meie seisukohalt küllalt tähelepanu. Ilmunud on Ed. Pälli „Kirjanduse õpperaamatud“ 5. ja 6. õppeaastale ja S. Allermanni „Eesti kirjanduse ajalugu“ 6. klassile. Viies õppeaasta annab ülevaate Nõukogude Vene eesti kirjanikest ja nende töödest, alates H. Pöögelmanniga ja Eessaare Aaduga, kellele järgneb rida nooremaid, nagu P. Meisel, K. Trein, A. Lukin, V. Juhkum, H. Angervaks, A. Terijõe jt., kuna Ed. Pälli 6. õppeaasta raamatust „Kirjanduslooline lugemik“ 13) leiame järgmised autorid: Jakob Pärn, Ernst Peterson, Juh. Liiv, Ed. Vilde, Aug. Kitzberg, Mait Metsanurk, Gustav Suits ja Anton Tammsaare.

Autor ütleb eessõnas, et „XIX sajandi ja XX sajandi alguse eesti feodaalne ja kodanline kirjandus on oma suuremalt enamusest ideoloogiliselt meie Nõukogude Liidu eestlastele nii vastuvõtmatu, et lugemiku koostamisel ühe kui teise kirjaniku marurahvuslikud ja purukodanlikud teosed sügava kaalumise alla tuli võtta, enne kui neid lugemikku võis mahutada. Eriliselt tuli kaaluda Jakob Pärna hallparunlike teoseid ja Juhana Liiva natsionalistlike värsse, mis meie lugejale ideoloogiliselt vastuvõtmatud on. Kirjandusloost neid aga välja visata ei saa, kuivõrd nad ajaloolikult ühiskondlikke nähtusi kajastavad.“

11) J. M ä g i, Eestikeelse töökooli teine lugemik, lk. 4 ja 5. Moskva-Leningrad, 1924.

12) Samas, lk. 7.

13) 6. õppeaastale määratud S. Allermanni „E. kirjanduse ajalugu“ pole allakirjutanul korda läinud näha.

Et sellest üle saada, on kirjandusloo koostaja noile kirjani-
kele lühikesed „iseloostused ette kirjutatud“, mis „orientee-
rivad õpetajat ja õpilast õige hinnangu andmises tähendatud
kirjanikkude teoste kohta“. Mainitud kirjanikest on Pärnalt
„Must kuub“, Petersonilt „Tulge appi“, „Rahvaalgustaja“ ja
„Madoras ja Jürisson“, Vildelt „Kännud ja käbid“, „Külmale
maale“, „Pisuhänd“ ja „Raudsed käed“, Kitzbergilt „Kauka ju-
mal“ ja „Tuulte pöörises“, Metsanurgalt „Taavet Soovere elu ja
surm“ ja „Vahesaare Villem“, Tammsaarelt „Vanad ja noored“
ja „Rahaauk“. 280 leheküljel pole loendatud tööd toodud täie-
likult, vaid kärbitult. Väljajäetud kohad on edasi antud kokku-
võtliku ümberjutustamise teel.

Muist õpikuist oleksid veel tähtsamad ajaloo-õpikud. Aja-
lugu kui niisugune meie mõiste järgi puudub Vene koolide õppe-
kavast üldse. Esineb vaid: NSV Liidu rahvaste ajalugu, rahvus-
vahelise revolutsioonilise liikumise ajalugu, Venemaa revolutsi-
oonilise liikumise ajalugu, klassivõitluse ajalugu, töö ajalugu
jne. Kui juba lugemikes ja matemaatika-ülesannete kogudes
nägime silmapaistval kohal rahvusvahelisi ja Eesti ning Vene-
maa töörahva liikumise ja revolutsioonilisi kirjeldusi ning ideid
ja dogmasid, siis ajaloo-õpperaamatud on säärast tulvil täis.

Vene hariduse juht A. V. Lunatšarski oma kõnes pedagoogilistel
kursustel Petrogradis 1918. a. nimetas, et kommunistlikus koolis on aja-
lugu kõige tähtsam aine. Kommunistlik mõtteilm jõudis otsusele, et
ajaloo alus on ühiskond ja selle vaatlemine, „missugustest klassidest ta
koos seisab, missugustesse grupetesse jaguneb ja missuguses vastolus
need gruped üksteisega on. Kõik, kuni kõige peenemateni teatava aja-
loo sündmusteni saab selgeks ja valgustatud selle klassivõitluse läbi,
mis valitseb üle kõige“. Edasi ütleb Lunatšarski: „Kui teie küsite,
missugune klass saab võitu, siis olge kindlad, et saab võitu see klass,
mis väljastab viljakamat majapidamise viisi. Sotsialism tapab kapita-
listliku korra, sest ta on kõrgem majanduslikult. Kuid temal puudub
alus, seni kui puudus kapitalism, kuni kapitalism ei loonud kümneid
miljonilisi proletaarlasi ja kontsentreeritud masinatööstust. Ja kui teie
tahate anda objektiivset ajaloopilti, siis peate teie andma tööajalugu.
Ja selle tööriistade ja tööviiside ajaloo peal teil üles ehitatakse era-
omanduse tekkimine ja teised majanduslikku laadi muudatused. Nii
siis, ühiskonna ehituse ajalugu kasvab välja töö ajaloost. Teie ees sel-
gub siis terve inimesesoo vastolude ajalugu“¹⁴).

Aga ka üldine Vene ajalugu oma käsitluses haarab vaid seda,
mis on seoses tööliste ja talupoegade liikumisega ja „kurnajate“
võimutsemisega. Vaadelgem kas või näiteks M. Pokrovski „Vene
ajalugu kõige kitsamas ülevaates“ III jagu: 1896—1906. a.¹⁵),
kus juba peatükkide pealkirjadena figureerivad sellised alapeal-
kirjad, nagu: „Esimese revolutsioonilise ajajärgu ökonomika

14) Eesti Kool 1918/19, lk. 266—292.

15) Moskva, 1925. 275 lk.

(1900—1910)“, „Tööstuslik kriis ja hulgaline liikumine linnas ja maal“, „Tööstuslik kriis ja välispoliitika, Jaapani sõda“, „Töölaliste revolutsioon“, „Talupoegade mässud“, „Kodanluse konstitutsiooni pingutused ja 1905. a. revolutsioon ääremaades“. Ajalooõpperaamatud eesti koolidele on kõik tõlked vene autorite töödest.

Eriline liik koolikirjanduses on nn. poliitilise kirjaoskuse õpperaamatud. Need on puhtal kujul kommunismi põhimõtteid käsitlevad ning propaganda ja poliitilise kasvatuselise õpperaamatud. Ilmunud on: „Küla parteikooli õpperaamat“ (1926), „Leninismi aabits“ (1928, 1929), „Poliitilise kirjaoskuse õpperaamat“ (1927), „Noorkommunistide poliitiline lugemik“ (1927) jt. Nende sisust leiame järgmisi peatükke: „Kuidas rahvamajanduse juhtivad kõrgustikud uue majanduspoliitika aastatel kasvasid“, „Kuhu läheb riiklikkude tööstuste puhaskasu“, „Kuidas põllumajanduse ülesehitamine sündis“, „Kuidas NSVL ametiühisusline kooperatsioon kasvab“, „Partei ehitus ja parteiliikme kohustused“, „Klassid ja partei“, „Partei vanast kaardiväest“, „Oktoober on kogu töörahva võit“ jne. Needki raamatud on tõlked vene autorite töödest, milledesse on täiendusena võetud peatükke eesti tööliste liikumise, rahvusküsimuse, eesti asunduste seisukorra, parteitöö ülesannete kohta eestlaste keskel jne. Nende õpperaamatutega taotellakse, „et noor ise tunneks Vene poliitika ja siseparteilisi küsimusi ja oskaks ka laialistele hulkadele selgitada õiget leninistlikku teed sotsialismile“.

Teiste ainete vallast on ilmunud mõned raamatud algebra (2), geomeetria (3), keemia (2), füüsika (4), loodusteaduse (12) ja maateaduse (6) alalt. Ka on ilmunud 14 raamatut metoodiliste küsimuste üle õpetajaile: „Eesti keel I astme töökoolis. Metoodiline kiri“ (1929), „Lisa ülesanded eesti õpetajate enesarendamiseks R. H. K. programm-miinimumi juure“ (1929), „Metoodilised näpunäited Eesti õpetajatele“ (1924), „Ühiskondlikult kasulik töö ja järjekordsed ülesanded eesti I astme koolis“ (1929), „Metoodilised juhatused eesti keele õpperaamatu I ja II osa jaoks“ (1935), „Metoodilised juhatused III ja IV kl. kirjanduslike lugemikkudega töötamiseks“ (1935), „Pedagoogiliste ja metoodiliste materjalide kogu“ I, II (1928), „Metoodilised kirjad koolieelse kasvatuselisele“ (1927) jt.

Rakenduslike ja populaarteaduslike raamatuid hakkab samuti kui kooliraamatuidki suuremal arvul ilmuma alates 1924. aastast. Kokku on seda liiki kirjandust ilmunud 142 raamatut. Suurem osa neist kuulub põllumajandusliku kirjanduse liiki. Siin leiame esmalt üldisi käsit-

lusi, nagu „Põllumajanduse kollektiviseerimise alused ja lähemad ülesanded“, „Kommuunade ja artellide valmistamisplaanide alused“, „Töö organiseerimine kolhoosides“, „Ühtlase põllumajandusliku maksu läbiviimise korrast“, „Kuidas kolhoosi juhatus peab töötama“, „Kolhooside organisatsioonilisest ja majanduslisest kindlustamisest“, „Sotsialistlike töö eest kolhoosides“, „Mida peab teadma igaüks talupoeg“, „Vestlused ühistegevusest maal“, „Talunaine kollektiivmajapidamistes“, siis põllumajanduse kommuuna põhikirju jt. Edasi on ilmunud töö- ja käsiraamatuid peaaegu kõikide põllumajandusl. harude alalt, nagu väetamise, kündmise, külvi ja seemnete, põllutööriistade ja -masinate, loomapidamise ja loomakasvatuse, koduloomade tervishoiu, lüpsmise ja piimanduse, puu- ja aiaviljaaedade, loomatoidu valmistamise, lina kasvatamise ja ümbertöötamise, kahjuritega võitlemise, kasutamata maade ülesharimise, karjamaade korraldamise jne. kohta. Peab tähendama, et põllumajanduslikud käsiraamatud on valitud kõigilt aladelt ja et need oma lihtsa käsitlemisviisi ning rohkete praktiliste juhataste tõttu näivad olevat õnnestunud.

Rakenduslik kirjandus muude alade vallast on väike. On ilmunud mõned väljaanded elektrifitseerimise alalt, siis „Ehitaja käsiraamat“, „Instruktor-mehaanik“, „Mida peab teadma tisler-ehitustööline“, „Traktorijuhi käsiraamat“ jne.

Rahvatervishoiule on pühendatud 26 väljaannet, need on esimese abi, riietamise, korteri, toitluse, puhtuse, tiisikuse, liigjoomise, üksikute haiguste jne. alalt. Õige mitmed väljaanded on just lapsetervishoiu alalt, nagu „Ema aabits“, „Kaitske lapse und“, „Õpetage last puhtust pidama“, „Riietage last õieti“, „Kuidas lapsi kasvatada“, „Andke lapsele tervet toitu“ jt.

Teaduslik kirjandus pole suur. On ilmunud peamiselt käsitlusi sotsialismi, Marxi, Engelsi jt. üle ning kommunismi programmide ja põhimõtete üle, mida oleme vaadelnud seoses poliitilise propaganda- ja ühiskonnateadusliku kirjandusega. Siin vaatleksime muid väljaandeid. Aga needki, veidi tõsisemaks muutunud väljaanded on suunatud ajaloo ja samuti ka töölisliikumise ja sotsialismi alale.

Meie tähelepanu köidab eriti J. Depmani poolt toimetatud sari „Eesti kirjanduseloost ained Vene isevalitsuse arhiivides“ (1927), millises sarjas on ilmunud: „Peterburi eesti ajaleht Tööline 1907“, „Kellega kah eesti tsensorid sõda pidasid 1907—1914“, „Jakobsoni ja Jannseni päevilt“, „Eesti ajalehed Peterburis. Edasi, Kiir, Tööline ja teised 1905—1917“, „Narva Kiir. Narva

Elu. Tsensor M. Pukits 1907—1915“, „Ajaleht Uudised ja Hommik Tartus 1902—1908“ ja „Tagasikiskumise aastatel 1907—1916“. Nois väljaandeks on hulk materjali Venesse jäänud arhiividest tehtud meile kättesaadavaks, kuna Balti maadesse puutuv materjal suuremalt osalt seal asub ja meie uurijatele peaaegu täiesti on suletud. Seerias on püütud anda algallikalist materjali ja selliseina on noil väljaandel eriline väärtus. Kahju ainult, et esitatud materjal on valitud ühekülgsest. Väljaspool nimetatud sarja ilmus samalt J. Depmanilt „Sandarmivalitsuse salakirjakogust. Teated 1905. a. liikumise üle. Teated Hans Pöögelmanni üle. Ajaleht „Edasi“ 1905. aastal“ (1926), mis on samuti allikmaterjale pakkuv 48-leheküljeline väljaanne.

Algallikalise materjali väljaandmise kõrval väärivad tähelepanu koguteos „1905. aasta Eestis. Kirjeldused, mälestused, dokumendid“ (1926. a., 216 lk.). See koguteos sisaldab kolm osa, nagu juba tiitlist nähtub. Esimeses on rida artikleid 1905. a. sündmustest (J. Anvelt, O. Rästas, H. Pöögelmann, R. Vakman), teises osas on mälestusi (Ed. Otto, A. Mandi, M. Johanson, J. Rauk jt.) ning kolmandas osas dokumente ühenduses 1905. a. sündmustega. Kuigi toimetuse ise selle väljaande eessõnas ütleb, et sellele tööle ei tule vaadata kui ajaloolisele uurimusele, vaid see tahtvat anda esijoonel ainult rea ülevaatlikke pilte, hinnanguid ja mälestusi, siiski on autorite poolt kasutatud toleleagsest ajakirjandusest jm. materjale, mis selle väljaande teeb üsna huvitavaks ja mõnevõrra isegi uut andvaks. Olgu tähendatud, et osa autoreidki on tarvitanud võrdlemisi objektiivset tooni, mida aga küll ei saa öelda kõigi kohta, kes püüavad arveid õiendada nii eduerakonna kui ka iseseisva sotsiaaldemokr. partei vahel (J. Anvelt ja H. Pöögelmann). H. Pöögelmann on kirjutanud veel „1871—1921. Pariisi kommuuna 50-ks aastapäevaks“, L. Loring „Kangelasliku võitluse ajalugu. Kommunistlike noorsooliikumise ajaloo kokkuvõte“ ja Jaan Depman raamatukese „Kuidas teadus töötab“.

Muu eestikeelne teaduslik kirjandus on tõlked. Siin leiame F. Engelsi „Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks“, A. F. Tjumenevi „Töö ajalugu“, J. Stepanovi „Usu arenemise lühike ülevaade“, V. Liebknechti „Teadus on jõud. Jõud on teadus“, G. Asimovi „Elu tekkimine maa pääl“ jt.

Kokkuvõttes peab tähendama, et sageli on raske vahet teha, kus lõpeb poliitiline ja propagandakirjandus ning kus algab kooliramat või teaduslik kirjandus. Nii läbi põimitud on need kõik kommunismi ideede ja ideoloogia rakendamise ja istutamisega ning vana korra materdamisega. Eestlaste osa kooliraa-

matu, populaarteadusliku kirjanduse ning rakendusliku ja teadusliku raamatu andmisel on väike. Suur enamik vastavast eestikeelsest kirjandusest on vaid tõlked. Nimekamaid koolitegelasi ja teadlasi jäi sinneraiale traatiaalset piiri vähe ja nagu näha, pole ka sealne uus kool suutnud neid luua.

(Järgneb.)

R. Antik.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Aarne Anttila: **Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooldusse.** Tõlkinud Fr. Tuglas. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938. 262 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Harilikul suurel määral pole kerge orienteeruda kirjanduslike nähtuste ääretus mitmepalgelisuses. Isegi haritlaskonna see osa, kes innustunult harrastab kirjandust, ei saa alati kiidelda kirjanduselus esinevate mitmesuguste avalduste mõistmisega. Kool oma väga mitmekesiseks paisunud ülekoormatud õppekavaga pole olnud suuteline jagama küllaldasi teadmisi belletristikas, ja üsna juhuslik ning napp on olnud ka meie vastavasisuline populaarteaduslik kirjandus. Üksikud väiksemad uurimused, nagu „Elava Teaduse“ sarjas ilmunud „Romantika ja realism“, „Sissejuhatus kunstivooldusse“ ja peale mainitute veel mõningad teised, ei ole seda lünka täitnud. Teiselt poolt on põhjalikumalt tutvumist kirjanduse magistraalsuundadega raskendanud puudulik võõrkeelte-õskus. Nii pole asjast huvitatul hästi võimalik olnud avaramalt pilku heita üldisesse kirjanduslikku ellu ning selle vooldusse. Klassitsism, romantism, realism, sümbolism, impressionism jne. — need on terminid, milliseid on üsna sageli ikkagi vaid huupi tarvitatud.

Dr. Aarne Anttila silmapaistva teose ilmumine eestikeelses tõlkes on niisiis mitte üksipäinis õigustatud, vaid ka tervitatav sündmus. Mitte küll eriti lihtsajoonelise, aga seda huvitavama käsitluslaadi tõttu see raamat peaks teenima meie laiemat, kirjandusest tõsisemalt huvitatud lugejaskonda. Sellesse süvenemine vajab kahtlemata küll vastavaid eelteadmisi, kuid need ei tarvitse olla suured sel juhul, kui kirjanduslikest probleemidest ollakse pingelisemalt haaratud. Üldpilt ja arusaamad, millised Anttila teos oma faktiderohkuse ja laiakaarelise esitusviisiga annab tähtsamaist kirjandusvooldustest, nende tekkimisest, kujunemisest ja nende vahetõlkest ümbritseva miljöö ning poliitilis-sotsiaalse kui ka kultuurilise eluga, on selged ja kindlad. Oma kiirteheitmis-meetodiga see teos otse lööb jalust nii mõnedki meie lugejaskonnas senikehtinud vead ja seisukohad kirjanduselus avalduvate nähtuste mõistmise, eritlemise ning hindamise suhtes. Veel enam: oma veenvate, tihti kuni detailideni küündivate läbivalgustamiste ja kommentaaridega ta kummutab neidki ähmaseid kujutlusi ja arvamusi, mida kirjandussuundadest on andnud kool ning mis hiljem on nii-öelda omapead järjest kindlalt, aga seda ebamäärasemat ilmet võtnud, kuna meil ei ole võimalik olnud nende tõepärasust kontrollida vastava teadusliku kirjanduse abil. Mis aga kirjandushuvilasele ka on oluline: sellest teosest ammutatud ülevaate ja teadmiste varal on võimalik otsustada, millisesse kunstivooldu kuulub see või teine ilukirjanduslik raamat. See omakorda kergendab suurel määral kirjandusele lähenemist, sellesse süvenemist, mis pole kaugeltki nii lihtne, kui arvatakse, ja kõigi selle omaduste mõistmist ning üksikteoste sisu definitsiooni.

Nagu kuuleme tõlkija Fr. Tuglase eessõnast, on A. Anttila teose esialgseks redaktsiooniks olnud autori poolt peetud loengud Jyväskylä

suviülikoolis. Loenguline lähtekoht annabki sellele teosele — üksikosade ebaproportsionaalsuse kõrval — omapärase värskuse ja hoo. Keskuseks on valitud prantsuse kirjandus, kuna „see vastuvaidlematult rohkem kui ükski teine on olnud kirjandusliku juhi asendis ja et seal on vooluvõitlusi peetud kõige selgemal, piltlikumal, kui mitte öelda teatraalsel kujul kui kuskil mujal“. Uurimus algab XV sajandist, kesk- ja uus-aja murrangust (üksikuid niite pidi viib see küll kaugemalegi), mil leiutati trükkunst; lõpupiiriks on Maailmasõja algus.

Dr. Anttila näitab, kuidas trükkunsti leiutamise ja kogu Euroopa vaimuelu ja teistegi aladel algab võimas uuestisünd. Kultuur hakkab tungima kõige laiemaimesse inimmassidesse. Avastatakse uuesti keskajal unarusse jäänud antiikaja kirjandus ja kunst. Anttila tutvustab meid Prantsusmaa esimese tähtsama kirjandusliku koolkonnaga („Plejaad“), millesse kuulusid tolaeagsed suurused Pierre de Ronsard, Joachim du Bellay, Remy Belleau jt. ja milline valmistas prantsuse kirjandust ette suurimale ning hiilgavaimale voolule — klassitsismile. Selle voolu peatunnuseid kirjeldades tungib autor kogu elu labürinti, et selgitada klassitsismi mõju ja vastumõju. Siit läheb ta edasi romantismi juurde, mille paiskas esile kultuuriliste, poliitiliste ja sotsiaalsete olude progress XIX sajandil. Kui klassiline kirjandus, mis põlgas isiklike elamusi ja oli tervikuna peene seltskonna kirjandus, tegeles peamiselt kõrgete ideaalide ja õukondlaste elu kirjeldamisega, siis romantism tõstis esikohale just tundmused, kired, armuprahvangu, pisarkomöödiad, haua- ja öölaulud. Autor puudutab selle ajastu suurvaimude (Rousseau, Chateaubriand, Musset, Lamartine, Hugo, Byron, Scott jt.) loomingut ja selle tähtsust romantismi õitselepeaasus. Kuuleme, kuidas kõikjal lokkas personaalsuse rõhutamine, taltsutamatu fantaasia, usuline müstitsism, ebamäärane sentimentaalitsemine. „Oli moes olla kahvatu, tinahall, rohetav, kui võimalik, pisut raibe värvi“, tsiteerib Anttila üht eritlejat. Kuid romantismi õitseng, ehkki dünaamiline, täis spontaansust ja lärmakust, oli lühike.

Edasi tutvustab Anttila meid Comte'i kaineitava filosoofia ja realismi ning naturalismi sünniga. Elu hakatakse võtma säärasena, nagu ta on, ilma idealiseerimata ja romantiseerimata. Autor tõstab siin eriti esile Stendhal'i teoseid, Balzac'i „Inimlikku komöödiat“, Flaubert'i „Madame Bovary'd“, Zola jt. toodangut. Ta ei lähe vaikides mööda ka kirjanduslikust arvustusest, mis realismi- ja naturalismiajastul tegi eriti suuri edusamme. Anttila märgib siin esijoones Sainte-Beuve'i nime, kes teatavasti loobus romantismi pooldamisest ning lõi uue teadusliku, naturalistlikul printsiibil põhineva meetodi kirjanduse arvustamiseks ja uurimiseks.

Raamatu lõpp-peatükis Anttila selgitab uusi kirjanduslikke suundi ning näitab, millist mõju oma loominguga avaldasid Tolstoi, Dostojevski, Ibsen, Björnson, Swinburne jt. Üksikud neist seadsid eriti tulipunkti eetilised probleemid, psühholoogilise eritluse, keelelise musikaalsuse. Lõpuks ei jäta autor lühidalt puudutamata ka seesuguseid kunstiõpetusi, nagu futurism, süntetism, dadaism, sensatsioonism jmt. Ta usub, et mõni neist vooludest (futurism ja sensatsioonism) pääseb mõjule kaugemas tulevikus, milleks kisendavad ajalehe-pealkirjad, kinod, pimestav reklaam, raadio ja tehnika võimas areng suuresti kaasa aitavad.

Mul on õnnestunud vaid kõige üldisemas joonis fikseerida dr. Anttila teose ülikvalikliku sisu, mis paiguti otse rabab oma materjalide huvitavuse ning küllusega. Autor on teinud targasti, andes oma teksti sees sellisel suurel hulgal näiteid ja tsitaate vastavate ajajärkude kirjanike manifestidest ning loomingust. Neist moodustub juba omaette väga väärtuslik valimik sajandite jooksul avaldatud kirjanduskunstilisi seisukohavõtte, kus üks on huvitavam teisest; teost rikastavad nad aga värvikusest, elulisusest, selguse ja usutavusegi mõttes. Ainult oleks või-

nud alati märgitud olla ka teos või allikas, kust see või teine tsitaat on võetud. See oleks ülevaadet veelgi täiendanud. Selle asemel on aga teose lõpul tervelt 14 suure lehekülje ulatuses toodud rahvusvahelises kirjanduses silmapaistvamate teoste ja nende autorite nimesid, et lugeljal oleks soovi korral teada, mis ta võib antud probleemi kohta saada lugemiseks.

Dr. Aarne Anttila ülevaatlik uurimus tuleb suureks kasuks mitte üksipäinis õpetajaile, vastava ala üliõpilastele, raamatukogudele, vaid see näitab ka vähemusega teos väärrib kohta kõigi tõsiste ja vähegi teadlikumate kirjanduseharrastajate laual.

Hugo Viires.

Koduse Kasvatuse Instituudi väljaandest.

Kasvatustegelike küsimustel on praegusel ajal silmapaistev osatähtsus kõikide rahvaste juures, kuna nende küsimuste õigest või ebaõigest lahendusest suurel määral oleneb rahva tulevik. Meilgi Eestis pühendatakse kasvatusega nii või teisiti seotud küsimustele viimaseil aastail võrdlemisi palju tähelepanu. Kasvatustegelikest küsimustest kõneldakse ja kirjutatakse, neid küsimusi püütakse lähedale tuua igale mõtlevale inimesele — esijoonel aga lastevanemaile, kellede ülesandeks on aluse rajamine kasvava noorsoo arengule.

Kodu kasvatustegeliku selgitus- ja uurimistöö keskkohaks Eestis on Koduse Kasvatuse Instituut, asukohaga Tartus. Instituudi laialdasest tegevuskavast (kodukasvatustegelike kursused, õpingid ja näitused, koduleõhtud, kasvatuspäevad, teadusliku uurimistöö korraldamine, kirjastamine jne.) tahaksime siin märgitada lastevanemaile määratud rahvalike brošüüride kirjastamist, lähemalt vaadeldes seniilmunud brošüüre. Ilmumisaastate järjekorras on brošüüride nimistu järgmine:

Mag. A. Kurvits: „Kool ja kodu kasvatustegeliku“; mag. Alma Martin: „Kuidas kasvatada lapsi tööle?“ ja Julie Steinmann: „Seltskonna suhtumine lapsedesse meil ja mujal“ (1937); Aino Aret: „Laps ja tema sõbrad“; A. Elango: „Laps ja ühiskondlikud pahed“; mag. Alma Martin: „Lastemajandustegeliku kasvatustegeliku“, Ö. Ploompuu-van Nest: „Eeskujude ja kasvatustegeliku“, H. Rajamaa: „Kuidas kodus õpetada lapsi lugema ja kirjutama“, Aleks. Remmel: „Kuidas kasvatada lastes ilutunnet?“ ja Ella Treffner: „Kodu kooliealise lapse juhtijana“ (1938); Liisa Kevend: „Meie kodud ja emakeel“, prof. J. Köpp: „Väikelapse usulisest kasvatusest“, dr. med. H. Madisson: „Päriivus ja kasvatustegeliku“ ja Ella Treffner: „Lapse mäng ja mänguasjad“ (1939). Nagu sellest loetelust näha, käsitlevad Koduse Kasvatuse Instituudi väljaandest küsimusi, milledega kõik lastevanemad varem või hiljem tegelikult kokku puutuvad, milledele aga suur enamik neist omal jõul ei leia õiget lahendust.

Sisuliselt võiks väljaanded jagada kolme rühma. Esimene ning arvult kõige väiksem rühm katsub anda ülevaadet mõnedest üldisemat laadi küsimustest, milledega lastevanemad omal ajal ja vajalik tavaliselt olla. Julie Steinmann kirjeldab Genfi deklaratsiooni alusel korraldatud lastekaitsetööd välismail ja meil, peatudes üksikute keskuste juures, mis meil seda tööd seni on juhtinud, ja rõhutades seltskondliku omaalgatuse tähtsust sel alal; dr. med. H. Madisson iseloomustab üldisi päriivuseadusi, kõneleb vaimsete omaduste päriivusest ning vaimse mandumise nähtustest ja selgitab, mil määral kasvatustegeliku võib lapse peituvaid häid eeldusi arendada või mittesoovitavaid päriivuslike omadusi kahjutuks teha; A. Elangu kujutab ainelise puuduse ja sellest tingitud halbade kor-

teriolude, aga ka perekonnaelu lagunemise, alkoholismi, sopakirjanduse ja nilbete filmide mõju kasvavasse noorsoosse. Oma väiteid illustreerib A. Elango peamiselt Saksamaa kohta käivate andmetega, eeldades, et olud meil on ligikaudu samasugused, mis pole küll päris usutav. Elango brošüüri nõrkuseks on liialdama kippuv pessimism ühekülgset äärmus-tesse kalduvate näidete põhjal ja üsna üldsõnaline pinnapealsus lõpu-osas, mille sihiks on näidata olukorra parandamise võimalusi.

Teiseks rühmaks võiks liita brošüürid „Kool ja kodu kasvatustegurina“, „Kodu kooliealise lapse juhtijana“, „Laps ja tema sõbrad“ ning „Eeskuju ja kasvatus“. Esimene neist vaatleb kodu ja kooli vahelist vastuolu ja valgustab selle tekkimise ajaloolisi põhjusi, rõhutades kodu kui kasvatusteguri otsustavat tähtsust, millega koolil võimatu on võistelda; teine selgitab üksikasjaliselt, missugused ülesanded peaksid olema eelkooliealise lapse kodusel kasvatusel, et võimaldada edukat kohanemist koolielu nõudmistega ja nende nõudmiste rahuldavat täitmist; kolmas tutvustab lapse seltsivuse pika arenguteega, liigitades seda emakaasluse-astmeks, mänguseltsilise-, kambasõpruse-, valiksõpruse- ja südamisõpruse-astmeks ning rõhutades lapse seltsivustarbe arvestamise ja teadliku juhtimise tähtsust isiksuse arengu seisukohalt; neljas vaatleb üksikasjaliselt kõige mõjusamat kasvatuslikku tegurit, lastevanemate isiklikku eeskju. Kõik neli sellesse rühma kuuluvat brošüüri on asjalikult ja ülevaatlikult kirjutatud; sõnastusviis on enamasti rahvalik ja napp, ilma üleaste kordamisteta; esitatud näited kõnelevad autorite asjatundlikkusest ja praktiliste kogemuste soliidisusest; näidete rohku-sega paelub eriti Ö. Ploompuu-van Nest.

Kolmanda rühma moodustavad need väljaanded, mis tegelevad kitsamate eriküsimustega. Siia kuulub Ella Treffneri brošüür „Lapse mäng ja mänguasjad“ (Mängu osa inimese arengus, imikuea mängud, väikelapse mängud, hilisema lapse mängud, mängu tähtsus, soovitatavad mänguasjad), millele võiks vaadata kui ühendavale lülile teise ja kolmanda rühma vahel. Autorile võiks ette heita liiga sagedast välismaiste autoriteetide tsiteerimist; mõnesõnaliste või paarirealiste tsitaatidega ei saavutata rahvalikus brošüüris mitte midagi, — juba seepärast mitte, et lugeja tsiteeritavaid kuulsusi ei tunne; nende nimed ning mõttekillud jäävad asjatuks võõrkehaks autoripoolses tekstis, võivad halvemal juhul tekitada autori vastu umbusaldustki. Ka üleasteid enesekordamisi esineb Ella Treffneri juures, eeskätt käsiteldava küsimuse üldvaatlusele määratud osades.

Kolmanda rühma tuumaks on mag. Alma Martini „Kuidas kasvatada lapsi tööle?“ ja „Laste majanduslik kasvatus“, Aleks. Rømmeli „Kuidas kasvatada lastes ilutunnet?“ ja prof. J. Kõpu „Väikelapse usu- lise kasvatuses“. Eriti kaks esimest brošüüri väärivad tähelepanu oma terve ja positiivse ideoloogiaga, rõhutades laste iseseisva töötamise seni veel kaugeltki mitte küllaldaselt hinnatavat tähtsust kasvatusteguri- na ja valgustades majandusliku mõtlemisviisi mõju laste ning noorsoo kõlbelisele arengule. Niihästi töö- kui rahamõistet seob autor arenevat isiksust õilistavate sotsiaalsete vouruste kogumiga, selgitades kohuse- tunde, enesesalgamise, ettenägelikkuse, kavakindla tegetsemise ja muude vouruste sõltumust mõistliku töö harrastusest ning õigeaegselt alusta- tud majanduslikust kasvatuses. Alma Martini kirjutusviis on selge ja vähikulegi hõlpsasti mõistetav.

Nagu A. Martin, nii seavad ka A. Rømmel ja J. Kõpp kasvatus- e sihiks kõlbelise tahte arendamise; mõlemad lähtuvad seejuures lapse enda vaistlikust eneseväljendustungist ja tema loomupärasest tundeelust. Ainult selline lähtekoht ongi õige, kui tahetakse kasvatada isiksusi, mitte nivelleeritud vaimusuga massinimesi. Ainekäsitus on Rømmeli brošüüris ladus ja kõiki ilutunde alla mahtuvaid nähtusi haarav, kuigi mitte just sügavale tungiv; Kõpu juures märkame üldsõnalis-

ilkõnesse kaldumist, sümpaatselt aga mõjub siin hoiatus väliste usuavalduste pealesundimise eest, mille asemel soovitatakse sügavama tundeelu õilistamist.

Lapse kõnelemisvõime arenguga seotud küsimusi ja praktilist emakeele õpetust eesti kodudes käsitleb Liisa Kevendi raamatuke „Meie kodud ja emakeel“, mille pealkiri ei vasta päris täpselt sisule. Tegelike kogemuste vallast laenatud näidetega illustreeritud raamatuke pakub sisuliselt väga palju igale lastekasvatajale, kel puudub teoreetiline ettevalmistus oma kutsele, ja on kõigis kodudes praktiliselt kasutatav, eriti seal, kus laste juures märgatakse kergema- või raskemakujulisi kõnehäireid, mida ebateadlikud vanemad sageli püüavad ravida noomituste või pilke varal, viga veelgi halvendades. H. Rajamaa raamatuke „Kuidas kodus õpetada lapsi lugema ja kirjutama“ annab emadele juhatusi selle kohta, kuidas eelkoolialistele lastele lugemises ja kirjutamises algõpetust anda. Autor kasutab kombineeritud meetodit, mis küll pole kõige moodsam, kuid näib kodudes heade tagajärgedega rakendatav olevat.

Eesti lastevanemail tundub kasvatuslike küsimuste vastu huvi olevat — see nähtub sellest, et äsjavaadeldud kolmeteistkümnest brošüürist viis on võinud lühikese aja jooksul ilmuda teises ja üks („Kuidas kasvatada lapsi tööle?“) koguni kolmandas trükis. Jääb vaid soovida, et Koduse Kasvatuse Instituut lastevanemaile määratud odavate väljaannete kirjastamist jätkaks, edaspidi hoiduda püüdes mõnede senitehtud vigade eest, peamiselt mitte küllaldaselt rahvapärase stiili, asjatute kordamiste ja väheütleva teoretiseerimise ning liiga sagedase ühekielgse saksa allikate kasutamise ja saksa autorite tsiteerimise eest.

M. Sillaots.

Helmi Mäelo: Soohüti Liine. Noorsoojutt. R. Kiviti kaas ja sisseillustatsioonid. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 114 lk. Hind 1 kr. 80 s.

Kõnesolev noorsooraamatuke viib meid, nagu autor ütleb, viiskümmend aastat tagasi meie kodumaal võimalikuna esinenud hüti-olundisse. Tegevus toimub peamiselt sooserval väikeses vanas hütikeses, kus vaeslaps Liine leivapalukese järele igatsust tundes ning oma isa-emasaladust mitte teades oma karne elupäevi veedab ühes vanaemaga. Vanaema on igasse soopuusse luuletanud kurja inimese hinge, et last hoida soost emale.

Kui oleks kapis leiba ja kui võiks pääseda kodust kaugemale — soo peale, siis võiks see emast hüljatud pretensioonideta orb üsna õnnelik olla. Kuid kapikeses leidub mõnikord ainult kuivanud leivapuruksi, leivalõhna ja kibedat soola. Muud tuleb oodata, kuni memm tuleb. Nii kestab see pisielu, kuni vanaema tunneb, et Toonela väed hakkavad teda ära kutsuma.

Liine saadetakse Maltsa tallu, kus ta seakarjasena alustab oma iseiseisvat eluteed. Siin on küll suur emelu, kuid kõik on esialgu võõras: võõras on ümbrus, võõrad on inimesed, võõrad on sõnad ja teod, võõrastav on isa-emasaladuse avastamine siin talus.

Kuigi „Soohüti Liine“ ei oma erilisi noorsooteose kvaliteete, on teos noorte poolt huviga loetav. Autor on oma jutuainestiku soojalt ning siiralt esitanud ja vaese tütarlapse elu-olu soohütikeses osavõtliku südamega kirjeldanud. Kõik on usutavalt paigutatud võimaliku tõsielu raamidesse, midagi ilustamata, teesklemata. See on suur kunstivoorus, kuid paraku ebavoorus ühtlasi. On hea, et noor lugeja, eriti küllusest ja vanemate armastusest hellitatud noor kobe siit vaeslapse-kehviku elupõlve raskusi. On kasvatav, kui meie memmepojad ja -tütred jutu vormiski näevad, kui vähe on mõnikord inimlapsele vaja, et õnnelik olla, ning kuidas eimillegi hing sees püsib. Aga kas on hea, et noor lugeja peab jagama Maltsa talu külmast südant (kepihoobid orvule

ja isa ning vanaema pärandi omastamine)? Näib, et autor on loomulik- kuses ning tõepärasuses ja kontrasti kujutamises olnud liiga järjekindel. Samuti tundub pisut liialdusena — ka 50 aastat tagasi arvestades — vana- ema „praktiline animism“ soopuude tootumisviisi ja hingede vangitsemise suhtes. Muidu on see vanainimese animistlik maailmakäsitlus ja sellest tekitatud soo salapärane hingestus üsna huvitavaks ning põhjendatud elemendiks raamatukeses.

A. Vaigla.

Ajaloolised faktid ja kirjandus.

Arvestades 1938. aastal ilmunud näitekirjandust („Eesti Kirjan- dus“ nr. 3 k. a.), avaldab härra H. Paukson, mainides Eerik Laidsaare värssdraamat „Ida valvuri“, selgesti mõtet, et selle autor tunneb aja- lugu puudulikult. Kuigi „Idavalvuri“ autor on üsnagi põhjalikult tut- vunud kõige kättesaadava materjaliga, mis puudutab Narvat orduaja lõpp-perioodil (Russow, Hansen, Petrov, Narva Linnaarhiiv), ei annaks see asjaolu üksi veel põhjust sule kättevõtmiseks ja käesolevate ridade kirjutamiseks. Arvestajaga vaidlemine teatavasti ei ole kombeks, ent hr. Pauksoni väljendused puudutavad ja kutsuvad esile sootuks suure- maid probleeme, mis tohiksid huvitada ka laiemat üldsust. Nimelt: 1) kui palju on õieti lubatud ilukirjandusliku teose autoril rakendada ajaloolises teoses oma fantaasiat ja 2) kas on meil üldse lootust lahti saada balti-saksa ajalootraditsioonist, mis kujutab meie minevikku aina mandunud, halli orjaõõna?

„Idavalvuris“ on kirjeldatud eestlaste mässunõu Ordu vastu XVI sajandi 2. veerandil. Hr. Paukson paneb autorile väga pahaks, et see on lasknud toleaegeisel eestlastel omada oma salajasi relvastatud väike- malevaid ja kihelkondade vanemaid. Tõsi: autor ei saa viidata ühelegi ürikule, kus oleks vastuvaidlematult öeldud, et see nii oli. Ja ei tahagi, sest mingi ajalootaustalise kirjandusliku teose loomine tohiks olla siiski pisut ka midagi muud kui ajalooraaamatu ümberkirjutamine. Tähtis on, kuidas autor suudab sisse elada kirjeldatavasse ainesse ja ajastusse ning näha asju ja sündmusi oma silmaga. Kas „Tasuja“ Jaanus on ajalooliselt eksisteerinud? Kas „Villu võitluste“ sepp on ajalooline kuju? Ometi on neist kirjutatud raamatuid!

Tähtis on vaid see, et fantaasia peab vastama usutavusele. Kui kirjeldada Lembitut sõitmas mootorrattal, siis võib igaüks öelda, et see on absurd. Kui aga kirjeldada Eesti vanemate (resp. kihelkondade esindajate) salajast koosolekut XVI sajandil, liiatigi veel Alutaguses, mis oma metsade ja padrikute rüpes varjas nii mõndagi veel XX sajandi- dil, siis peaks see olema loogiliselt usutav. Sest — kuigi autor ei saa tuua dokumentaalseid tõendeid, et see nii oli, on ta veendunud, et samuti pole kedagi, kes võiks tuua dokumentaalseid tõendeid, et see nii olla ei võinud. Ärgu unustatagu, et Orduriik avaldas siis juba lagu- nemistunnuseid, pealegi lödvendasid usupuhastuse tulek ja selle teki- tatud segadused kehtivat režiimi veelgi. Miks ei võinud sellises olu- korras tärgata relvastatud vastuhaku mõte, seda enam, et raja taga hakkas Moskva tsaaririik end üsna laialt üles ajama?

Aga ei. Meie ei suuda sellele mõelda, sest „olime ju orjad“. „700 aasta“ psühhoos on visa kaduma. Meie ei saa kuidagi uskuda, et meil on olnud mehi läbi kõikide sajandite, läbi kõigi surveagade. Balti-saksa ajaloopärm käärib ikka edasi. Ja kui keegi püüabki sele- tada, et küllap ka meie midagi olime ja võisime olla, siis peab ta paratamatult arvestama, et talle heidetakse ette ajaloo mittetundmist.

Eerik Laidsaar.

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1939 ASUTATUD 1906. XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitõlke tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Telli mis võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49

Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutatud teksti järel: lehekülge 75 kr., pool lehekülge 40 kr., veerand lehekülge 20 kr.

Varemad aastakälgud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nakkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Üksiknumbri hind 50 s.

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1939 ASUTATUD 1906. XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Telli mis võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbriga korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49

Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannini 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutus teksti järel: lehekülj 75 kr., pool lehekülje 40 kr., veerand lehekülje 20 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nakkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Üksiknumbri hind 50 s.